

En Dag med Moberg

Moberg och religionen

Spåren i Kalifornien

Fyra texter

Ingrid Nettervik (red.)

En Dag med Moberg

Moberg och religionen

Spåren i Kalifornien

Fyra texter

Ingrid Nettervik (red.)

Vilhelm Moberg-Sällskapet
Vilhelm Mobergs Gata 4
352 34 Växjö

Copyright ©
Respektive författare och Vilhelm Moberg-Sällskapet
Tryck: Arkitektkopia i Växjö 2014
ISSN 1653-0993
ISBN 978-91-976736-7-9

Innehåll

Inledning <i>Ingrid Nettervik</i>	5
Åkianerna och åkianismen <i>Erland Torstensson</i>	7
Inte nöjd med sin otro– Vilhelm Mobergs relation till kristen tro <i>Gunnar Hyltén-Cavallius</i>	14
Kristussymboliken i <i>Din stund på jorden</i> <i>Ingrid Nettervik</i>	25
Vilhelm Moberg i Kalifornien <i>Kurt Mälarstedt</i>	33

Inledning

Föreliggande småskrift innehåller tre av de föreläsningar som hölls vid seminariet "En dag med Moberg" i Algutsboda sockenstuga i början på juli 2012. Den hade temat "Vilhelm Moberg och religionen", ett intressant ämne tyckte vi arrangörer med tanke på att Moberg utgav sig för att vara ateist, något som hans döttrar bekräftat. Man kan då ställa frågan hur han med sådan övertygelse och stark känsla kunde skildra innerligt religiösa kvinnogestalter som Ida i romanen *Raskens* (1927), Hilda Toring i roman-sviten om Knut Toring (*Sänkt sedebetyg*, 1935, *Sömlös*, 1937 och *Giv oss jorden!* 1939) och sist men inte minst Kristina i utvandrarromanerna. Vi vet att Mobergs mor Ida Charlotta var djupt religiös. Hon var säkert förebilden. Vilhelm Moberg var varmt fäst vid henne. Det måste ha plågat honom att hon inte läste hans romaner med motiveringen att de förmodligen var ogudaktiga.

Den som tränger på djupet i ämnet är komministern och teologie licentiaten Gunnar Hyltén-Cavallius. Hans föreläsning – och därmed även texten i skriften – har rubriken "Inte nöjd med sin otro – Vilhelm Mobergs relation till kristen tro". Jag återkommer till den eftersom jag har valt att låta texterna komma i den ordning som föreläsningarna hölls. Det innebär att den första uppsatsen återger Erland Torstenssons föreläsning om åkianerna och åkianismen. Den ledsagades i Algutsboda av en rad intressanta bilder: konventikelplakatet, en karta över berörda socknar, en husförhörslängd, Åkes predikosten, åkianernas kyrkogård i Gubbamåla för att nämna några exempel.

Ämnet är spännande med tanke på den betydelse som Moberg har gett denna rörelse genom att låta Danjel Andreasson vara släkt med verklig-hetens Åke Svensson och själv bli åkian efter en andlig upplevelse. Erland Torstensson, som baserar sin föreläsning på sin bok *Åkianismen – en småländsk väckelserörelse på 1780-talet* (1990), redogör för vem Åke Svensson var, vilka hans anhängare var, hur de kritiserade prästernas sätt att sköta sitt ämbete och hur de styvnackat vägrade att rätta sig efter förbudet att dela ut nattvard och hålla religiösa möten. Torstensson visar också hur Moberg låter romanen spegla den historiska bakgrunden. Detta är spännande läsning för den som är intresserad att söka verkligheten bakom dikten.

Gunnar Hyltén-Cavallius ställer sig frågande till Vilhelm Mobergs påstådda ateism och hämtar som motbevis exempel ur både hans författarskap och hans brev till vänner, exempel som tyder på åtminstone en stark andlighet hos Moberg. Hyltén-Cavallius citerar också ur det tal som Moberg höll vid sin systers grav, ett tal som har en stark andlig karaktär, må så vara att det är en ung Moberg som håller talet och att det är präglad av hur den

sortens tal på den tiden var utformade. Hyltén-Cavallius finner en tydligt uttalad längtan efter tro hos Moberg och menar att han snarare var agnostiker än ateist.

Mobergs förtrogenhet med bibeln är väl känd – han läste den från pärm till pärm blott tio år gammal – vi vet också att han alltid hade sin mormors bibel tillgänglig när han skrev på en roman. Att han stilistiskt påverkats av språket i Gamla Testamentet är också ett faktum. Han hävdar själv att ingen överträffat författaren till Moseböckerna. Det är också svårt att föreställa sig att det är en ateist som skrivit romanen *Din stund på jorden* (1963). De tre stråk som drar genom texten och flyter samman formar en tydlig Kristussymbolik: gestalten Jesus-Jensen i Laguna Beach, gäddan med den gyllene ringen som gäckar Sigfrid och Sigfrids offerdöd – han straffar sig ut ur sin utbildning till soldat för att han inte kunde lära sig skjuta på människor.

Om Kristussymboliken i *Din stund på jorden* handlade till stor del min föreläsning i Algutsboda. Den ingår också i småskrift nr 10.

Sist kommer en text som inte har anknytning till "En dag med Moberg" men som ändå berör både utvandrarromanerna och *Din stund på jorden*. Journalisten och författaren Kurt Mälarstedt reste till Carmel och Laguna Beach i Kalifornien för att gå i Vilhelm Mobergs fotspår och publicerade våren 2013 en lång artikel i *Dagens Nyheter* som återger hans intryck från denna resa. Denna artikel, något utvidgad, utgör det sista inslaget i småskriften. Mälarstedt citerar ur Mobergs brev hem, brev som vittnar om hur han längtade efter familjen. Citat ingår även ur artiklar där Moberg beskriver sitt möte med Kalifornien, en Edens lustgård. Oceanen får där benämningen "den store Hjälparen". Moberg älskade att bada, och klimatet i Kalifornien passade honom som hand i handske. Mälarstedt ger en fängslande bild av Mobergs syn på paradiset Kalifornien. Han redogör också för romanernas tillkomst.

Ingrid Nettervik

Åkianerna och åkianismen

Av Erland Torstensson

Åkianismen hade förmodligen varit helt okänd för allmänheten om det inte varit för Vilhelm Mobergs utvandrarepos. Väckelsen som inspirerade Moberg uppstod på 1780-talet och har fått sitt namn efter upphovsmannen och ledaren Åke Svensson. I *Sista brevet till Sverige* avslutar Vilhelm Moberg med en imponerande litteraturlista på drygt två sidor som visar att han var påläst om verklighetens åkianer. I förteckningen märks bland annat "Handlingar rörande åkianismen" av Nils Lindgren. Lindgren var den som sammanställde källmaterialet om åkianismen. Materialet består framför allt av den omfattande brevkorrespondensen mellan berörda präster.

Det är ingen slump att Vilhelm Moberg inspirerades av åkianismens historia:

1. Historien passade väl in i utvandrarromanen. Moberg ville ha med människor som utvandrade för sin tros skull.
2. Åkianerna verkade i Vilhelm Mobergs hemtrakter och deras framfart tilldrog sig i Ljuders socken där utvandrarromanen utspelar sig.
3. Åkianernas öde fascinerade Vilhelm Moberg. Historien uppvisar mycket spänning och dramatik som säkert väckte författarens intresse för väckelsen.
4. Åkianernas revolt mot överheten. Den självägande bonden som trotsar överheten är ett klassiskt tema som återkommer i många av Mobergs böcker.

I kapitlet "Åke kommer tillbaka från dårhuset" får vi veta hur det gick till när bonden Danjel Andreasson i Kärragärde fick nattligt besök av sin morbror Åke Svensson:

Åke Svensson talade igen och sade:

– Din Frälsare har uppväckt dig i natt för att du skall övertaga min gärning nere på jorden. Anden skall säga dig allt vad du skall göra! Danjel, gack åstad och fullborda mitt verk! Din Frälsare har kallat dig!

Två gånger upprepade Åke med hög och tydlig röst denna maning till systersonen. Därefter var de nattliga besökarna borta, skenet från Jesu lykta försvann, och allt omkring Danjel var mörker.

Att åkianismen skulle ha återuppstått på 1840-talet är dock något som Vilhelm Moberg själv tillfört berättelsen. I verkligheten existerade väckel-

sen under några intensiva år på 1780-talet i socknarna Ljuder, Älmeboda, Linneryd och Långasjö.

Vi förflyttar oss nu till Sverige på 1600-talet. Kyrkan hade länge en stark ställning. Men i slutet av 1600-talet uppstod i Tyskland en andlig fromhetsinriktning som kallades pietismen. Pietisterna poängterade betydelsen av personlig omvändelse och att predikanten inte nödvändigtvis måste vara prästvigd. Pietismen spred sig till Sverige bland annat genom återvändande svenska soldater som varit krigsfångar.

För att förhindra spridningen av pietismens idéer i Sverige tillkom 1726 det så kallade konventikelplakatet, som förbjöd enskilda religiösa sammankomster om de inte kunde betraktas som husandakter. Den som bröt mot konventikelplakatet skulle första gången böta 200 riksdaler silvermynt, andra gången det dubbla och vid en eventuell tredje gång landsförvisas. Gustav III:s regeringstid innebar, i upplysningstidens anda, en humanare syn på religiösa oliktankare.

Innan vi stiftar närmare bekantskap med själva väckelsen måste vi först få kunskap om det lokalsamhälle där åkianerna framträdde. Hur såg det samhället, ut och vad präglade människornas liv i början av 1780-talet i sydöstra hörnet av Kronobergs län?

Befolkningsökningen hade ännu inte tagit fart. Bönderna var i majoritet och torp- och backstugorna var fortfarande få. Skiftesreformerna hade inte genomförts i någon större omfattning, utan gårdarna låg tätt intill varandra. 1780-talet kännetecknades av missväxtår. År 1781 var mycket torrt. Året därpå förstördes skörden av kraftiga regnväder. Det stora missväxtåret var dock 1783. Då konstaterade kyrkoherden i Älmeboda socken att "på många ställen hava de knappt fått utsädet igen".

Kyrkoherde i Älmeboda socken var vid denna tid Bengt Ekeberg och till sin hjälp hade han komminister Johan Nylander. Prästerna återkom ofta till oordningen under gudstjänsterna och 1784 utsågs en "läktefogde" som skulle få oljuden på läktaren att upphöra. Trots missväxtåren ville kyrkoherde Bengt Ekeberg bygga ut den trånga medeltidskyrkan. Diskussionerna var livliga då många församlingsbor motsatte sig utbyggnaden på grund av de dåliga skördarna. I Älmeboda socken bodde 15 namngivna åkianer.

Ljuders socken hade komminister Petrus Stenbeck som själasörjare. Kyrkan i Ljuder genomgick omfattande reparationer under 1780-talet. Stenbeck återkom precis som sina ämbetsbröder i Älmeboda till oordningen i kyrkan. Det var dock inte enbart människor som orsakade prästens missnöje. Först 1789 förbjöds lösa hundar i Ljuders kyrka under gudstjänsten. De skulle enligt beslutet bindas med snöre. Det var uppenbarligen ingen lätt uppgift att förkunna Guds ord vid denna tid! Ljuders socken hade 15 namngivna anhängare till åkianismen.

Kyrkoherde i Långasjö socken var den nitiske kyrkoherden Elias Aspelin. I början av 1780-talets diskuterades flitigt byggandet av en ny kyrka. Precis som i Älmeboda och i Ljuder var prästen pådrivande, medan församlingsborna ville skjuta upp projektet med missväxterna som skäl. Långasjö socken hade en namngiven anhängare till åkianerna.

Kontraktspresten David Ruda var även kyrkoherde i Linneryds socken. I egenskap av kontraktsprest blev Ruda i allra högsta grad inblandad i åkianernas framfart, även om hans egen socken enbart hade en namngiven anhängare till väckelsen.

Vem var egentligen Åke Svensson som plötsligt mer eller mindre övergav bondelivet för att i stället bli ledare för en religiös väckelse? Han föddes den 19 mars 1753 i byn Kärragärde i Ljuders socken. Fadern var Sven Åkesson och modern Ingeborg Jonsdotter. När Åke var ett år gammal avled fadern och modern gifte om sig med drängen på gården, Nils Månsson.

Vid 20-års ålder gifte sig Åke 1773 med 15-åriga Märtha Persdotter. I samband med giftermålet flyttade paret till hennes föräldragård i Östergöl i Älmeboda socken. Därmed blev Åke redan som 20-åring självägande bonde till en av de större skattegårdarna i socknen. Fem år efter giftermålet föddes dottern Kerstin och 1782 utökades familjen med sonen Peter.

I början av 1780-talet greps Åke i Östergöl av religiösa grubblerier. Kanske var det de återkommande missväxtåren som bidrog till hans funderingar. Möjligen reagerade han på att prästerskapet ville bygga ut kyrkan, trots de svåra tiderna. Vi vet också att Åke fick låna religiös litteratur av kyrkoherde Bengt Ekeberg, som själv i sin ungdom inspirerats av pietismens idéer när han studerade i Greifsvald.

Första skriftliga källan om väckelsen är från den 3 oktober 1784. I ett brev till en vän skriver kyrkoherde Bengt Ekeberg att han träffat ett sällskap som "hava förenat sig att frukta Gud". Ekeberg är uppenbart glad över det religiösa uppvaknandet och skriver: "Jag tackar Gud att han upptänt en eld och önskar att den må brinna." Ekeberg framhöll gärna att han var delaktig i det ökade religiösa intresset i socknen.

Tiden gick och väckelsen spred sig. Många besökte säkert åkianernas sammankomster av ren nyfikenhet för att lyssna till Åkes budskap. I Långasjö socken satt kyrkoherde Elias Aspelin och följde händelseutvecklingen med oro. Han var inte nöjd med Bengt Ekebergs, enligt hans tycke, alltför välvilliga inställning till sällskapet. Efter ett besök hos sina ämbetsbröder i Älmeboda konstaterade Aspelin: "vid min varelse i Älmebo, märkte jag dock mycken böjelse för tolerans".

Elias Aspelin ville att åkianerna skulle ställas till svars enligt konventionelplakatet. Därmed var inte prästerna eniga om hur den uppkomna väckelsen skulle hanteras!

Det var sannolikt Långasjöprästens påtryckningar som gjorde att förhör hölls med Åke och hans närmaste anhängare i Älmeboda den 16 november 1784. Vid förhöret framkom bland annat att åkianerna inte åt ett äpple utan att först välsigna det. De ägde all egendom inom väckelsen gemensamt. Åkianerna kritiserade prästerna för att inte predika tillräckligt strängt. Prästerna kunde inte märka några direkt avvikande uppfattningar i den kristna tron. Dock konstaterades att anhängarna uppträdde trotsigt under förhöret. Förhören fick kyrkoherde Bengt Ekeberg i Älmeboda att ändra uppfattning om väckelsen. Han konstaterade i ett brev: "Nu hava vi fått se, att all rättelse är fåfång, ty de äro ganska oförskämda, i synnerhet Åke, som upphäver sig över all ordning." Trots detta ville kyrkoherde Ekeberg tillrättavisa åkianerna genom kärlek och ömhet.

Nya bekymmer uppstod för prästerskapet när "kärragärdefolket" krävde att få ta nattvarden oftare, precis som romanens Danjel i Kärragärde. Det är ingen tillfällighet att Danjel bodde just i Kärragärde. Kontraktsprosten David Ruda såg ingen annan utväg än att informera domkapitlet i Växjö. Brevet slog ner som en bomb i ett redan svårt sargat domkapitel. Biskopen Olof Osander var vid denna tid i 80-årsåldern och märkbart påverkad av sjukdomar och ålderdom. Domprosten var visserligen några år yngre men även han försvagad på grund av flera slaganfall. Situationen komplicerades ytterligare av att övriga ledamöter i domkapitlet hade svårt att komma överens. Det var alltså denna institution som nu skulle hantera religionsoroligheterna.

Domkapitlet upprördes inte enbart av själv väckelsen utan minst lika mycket över att domkapitlets ledamöter inte informerats om situationen tidigare, vilket de ansåg vara helt oförsvarligt.

På frågan om åkianerna skulle få ta nattvarden oftare blev prästerna inte särskilt klokare av domkapitlets svar. Prästerna upplystes om att de varken fick missbruka eller utestänga någon från nattvarden.

Domkapitlet krävde nya förhör med åkianerna vilket också skedde vid jultid 1784. Även vid dessa förhör uppförde sig anhängarna trotsigt. Åke kallade prästerna för själaförsummare och vi kan här göra en jämförelse mellan utvandrarromanens åkianer och verklighetens åkianer:

Åkianerna: så länge jag tjente djefwulen, hade jag beröm af presterna.

Utvandrarna: så länge jag tjänade Djävulen fick jag beröm av herr prosten.

Det råder inget tvivel om att Vilhelm Moberg var väl förtrogen med källmaterialet om åkianismen.

Prästerna i berörda socknar föreslog att domkapitlet skulle hålla förhör med åkianerna för att själva bilda sig en uppfattning om rörelsen. Förhoppningen var också att åkianerna skulle uppföra sig mer anständigt inför

domkapitlet. Domkapitlet anammade prästernas förslag och beslutade samtidigt att utestänga åkianerna helt från nattvarden.

Den 31 januari 1785 höll domkapitlet förhör i Växjö med åtta av åkianerna, däribland Åke och hans hustru. De inkallade infann sig dock två timmar försenade vilket säkert föranledde viss irritation. Eftersom både biskopen och domprosten hade vacklande hälsa leddes förhöret av Samuel Cronander som var en av domkapitlets ledamöter. Vid förhöret hade Åke syster, Sissa Svensdotter, en framträdande roll med många hårda kommentarer om prästerna. Hon sa bland annat: "Så svarta I ären i kläder, så svarta ären I inför Gud. Här äro jordpräster och bukpräster,...här äro kappor och kragar, men inga präster."

Ulrika i Västergöhl i *Utvandrarna* säger något liknande till prosten Brusander. Det är tydligt att Moberg lät sig inspireras av Sissa Svensdotter när han skapade romanfiguren Ulrika i Västergöhl. Detta gav dock Moberg bekymmer. Han har i ett sammanhang på sitt typiskt humoristiska sätt berättat om det:

Ingen av mina romanfigurer har vållat mig så mycket besvär och så många bekymmer som Ulrika i Västergöhl i min utvandrarroman. När hon för första gången kommer in i berättelsen – vid den nattliga, förbjudna utdelningen av sakramentet hos Danjel Andreasson i Kärragärde – var hon så grov i munnen, att jag själv blev förskräckt. Jag hade från början tänkt att hon skulle följa med utvandrarföljet från Ljuder till Amerika, men nu höll jag på att ångra mig. Ulrika i Västergöhl uppförde sig på ett sådant sätt, att jag undrade om det inte vore bäst att hon finge stanna hemma

Förhöret med åkianerna inför domkapitlet i Växjö avbröts med motiveringen för "undvikande av Guds och hans heliga ords ytterliga hädande". Domkapitlet fruktade att väckelsen skulle allvarligt skada de berörda församlingarna. De informerades brevlades både kungen Gustav III och Göta Hovrätt om religionsoroligheterna i Småland.

Konflikten mellan kyrkan och åkianerna trappades upp ytterligare genom att anhängarna helt utestängdes från nattvarden genom domkapitlets beslut. Rykten gjorde nu gällande att Åke Svensson själv delade ut nattvarden till sina anhängare. Den 11 Mars 1785 var flera åkianer samlade i byn Gubbemåla i Älmeboda socken. Prästerna hade utsända spioner, bland annat bonden Sven Svensson och soldaten Gubbin båda boende i Gubbemåla. De såg genom fönstren hur Åke förrättade nattvardsceremonin. Brytningen med kyrkan var därmed total.

Åkianernas huvudsakliga sysselsättning verkar nu mestadels ha bestått av att vandra mellan Kärragärde, Östergöl och Gubbemåla, för att på dessa ställen hålla sina andakter.

I juni 1785 kom Gustav III:s syn på oroligheterna i Småland. Han ansåg att de var så skadliga för den kristna församlingen och samhällsordningen att de inte kunde lämnas utan åtgärd. Gustav III ville dock tona ner målets religiösa karaktär och därmed inte döma väckelsens anhängare enligt konventikelpakatet. Därför blev det Häradsrätten som fick ta hand om ärendet.

Den 8 september 1785 inställde sig 30 åkianer vid tingsstället i Ingelstad. Häradsdomaren meddelade att anhängarna skulle slippa straff om de återgick till församlingens gemenskap, helt enligt Gustav III:s direktiv och i upplysningstidens anda. Åkianerna visade inga tecken på att lyda häradsdomarens förmaningar. Anhängarna ansåg att Åke Svensson var den enda rätta prästen då han blivit upplyst av Gud. Förmaningarna var förgäves och ärendet remitterades till Göta Hovrätt.

Den 12 december 1785 kom domen från Göta Hovrätt. Åtta åkianer – Åke Svensson, hans hustru Märtha Persdotter, Åkes syster Sissa Svensdotter, styvfadern Nils Månsson, halvsyskonen Johan Nilsson, Christina och Ingrid Nilsson samt drängen Jonas Zachrisson – ansågs vara "alldeles fallna i galenskap, och från deras förnufts rätta bruk" och dömdes till vistelse på Danviks Dårhus.

Förvisningen till Danviks dårhus i Stockholm verkställdes i januari 1786. Åke sägs till en början ha skrivit brev hem till sina anhängare och en ny ledare utsågs.

När drängen och åkianen Peter Zachrisson avled i juni 1786 ville anhängarna begrava honom på åkianernas egen kyrkogård i Gubbemåla. Så blev det inte, men begravningen dröjde till 18 dagar efter drängens död. Enligt den muntliga traditionen är enbart en gris begravnen på "Åkianernas kyrkogård". I brev daterat i mars 1787 konstaterades att anhängarna återgått till kyrkans gemenskap.

Det var svåra förhållanden på Danviks Dårhus och Åke dog där 1788 i kallbrand efter tre års vistelse. Han var då bara 35 år gammal. Ytterligare två anhängare avled på anstalten.

Åkianismen existerade under några intensiva år på 1780-talet och var den mest extrema väckelsen i Sverige under 1700-talet. Det finns inget annat exempel där anhängarna delade ut nattvarden vid sina sammankomster.

Ett levnadsöde i skuggan av åkianernas framfart utgör Åkes mor – Ingeborg Jonsdotter. Hon var född omkring 1725 i Linneryds socken. Ingeborg blev under sin levnad änka tre gånger. Hon var den ende bland Åke Svenssons närmaste släktingar som var kyrkan trogen.

Alla hennes sex barn anslöt sig till väckelsen, varav sonen Åke var ledaren. Fem av barnen dömdes till vistelse på Danviks Dårhus. Även hennes make Nils Månsson och sonhustrun Märtha Persdotter gick detta öde till mötes.

När sonen Åke och hans hustru fördes till Danviks dårhus fick Ingeborg på egen hand uppfostra barnbarnen på gården i Kärragärde. Barnen Kerstin och Peter var bara åtta respektive fyra år gamla när de skiljdes från sina föräldrar. I januari 1786 lämnade Åkes mor in klagomål till Häradsrätten att hon fick för lite spannmål för barnbarnens försörjning. Hon lyckades få förmyndarna avsätta och en ny utsågs. Ingeborg ansvarade för barnbarnens uppfostran i fem år fram till sin död 1791: hon var då 66 år gammal.

Samma år som Ingeborg avled bosatte sig Magnus Nilsson från Älmeboda socken på gården i Kärragärde. Två år senare gifte han sig med Åkes dotter, som då var 15 år gammal. Det är troligt att Ingeborg före sin död förberett giftermålet och sett till att barnbarnet hade en blivande make.

Vilhelm Mobergs födelsesocken Algutsboda hade enligt källmaterialet inte några namngivna anhängare till åkianerna. Vi kan dock räkna med att Algutsbodaborna hörde talas om väckelsens framfart i grannsocknarna. Det är inte omöjligt att några från Algutsboda av ren nyfikenhet lyssnade på Åke Svensson predikningar. Men det finns faktiskt en anknytning till Algutsboda socken: Åkes dotter, Kerstin Åkesdotter, bodde tillsammans med sin man Magnus Nilsson på släktgården i Kärragärde och fick bland annat sonen Peter. Han studerade till präst och var kyrkoherde i Algutsboda i 20 år, mellan åren 1852-1871.

Det är ödets ironi att en dotterson till Åke Svensson kom att tillhöra den yrkesgrupp som Åke på sin tid så kraftigt kritiserat!!

Föredraget och därmed texten bygger huvudsakligen på föredragshållarens bok *Åkianismen – en småländsk väckelserörelse på 1780-talet*. Tryckt 1990.

Inte nöjd med sin otro – Vilhelm Mobergs relation till kristen tro

Av Gunnar Hyltén-Cavallius

Vilhelm Mobergs relation till religion och kristen tro skulle det handla om. Sådant var uppdraget. Men det vet väl alla: Moberg var ateist, en rätt aggressiv sådan till och med. Därför kunde man avfärda uppdraget snabbt och ägna sig åt annat.

Men låt oss hia oss lite... Här är vi nu inne på ett fält som inte är så där entydigt och fyrkantigt. Om vi lånar ett modeord från akademiernas värld, så kan vi säga: uppdraget att skärskåda Vilhelm Mobergs relation till religion i allmänhet och till kristen tro i synnerhet behöver ”problematiseras”. Det finns – menar jag bestämt – mycket att hämta fram, som blottlägger en mera mångfacetterad bild av Mobergs hållning till trosfrågor än vad man i förstone brukar hävda. Och ju mer jag fördjupat mig i ämnet – Vilhelm Moberg och religionen – desto mer har jag insett att det är värt en eller flera vetenskapliga studier, rent av några akademiska avhandlingar. Här idag kan det bara bli ett kortare försök. Kanske jag i varje fall kan nysta fram ett antal trådar, som andra kan följa ett längre stycke väg.

För Moberg behöll trosfrågorna hela tiden sitt grepp. Han brottades med dem. Det kom till synes i hans skönlitterära författarskap och i hans skriftliga kvarlåtenskap över huvud taget.

Till författarens hundraårsdag 1998 skrev jag en uppsats, ”Inte nöjd med sin otro”, som publicerades i *Växjö stifts hembygdskalender*. Min horisont har i just den här frågan utvidgats rätt så avsevärt, eftersom de båda volymerna med brev av Moberg sedan dess har kommit ut. Jag syftar förstas på de av Jens Liljestränd redigerade ”*Om Gud vill och hälsan varar.*” *Vilhelm Mobergs brev 1918-1949* och nästa del ”*Du tror väl jag är död*” med Mobergbrev i urval från åren 1950-1973. Dessa båda guldgruvor för den Mobergintresserade gavs ut i sällskapets skriftserie 2007 respektive 2008. I många av breven dyker frågeställningar upp som på ett eller annat sätt är kopplade till det djupt existentiella, till frågor om Gud men också till frågor om de skröpliga redskapen, prästerna och sammanslutningen, kyrkan. I Moberg-breven finns närgångna vittnesbörd om troskamp. Här finns också drastiska och humoristiska formuleringar, som jag gärna vill föra vidare, i varje fall en del.

När vi nu tillsammans gör en vandring i tid och rum för att försöka upptäcka fler och fler sidor av Mobergs olika hållningar till religion och tro, bör vi starta den 75-åriga färden just här i denna bygd. För det var ju i Algutsboda socken Carl Arthur Vilhelm Moberg såg dagens ljus den 20

augusti 1898. Dopet har med all säkerhet skett i hemförsamlingen, men om det förrättades i kyrkan eller i hemmet eller eventuellt på annan plats, vet jag inte. Här i kyrkan kom han i alla händelser att konfirmeras den 3 maj 1913. Jag återkommer till det om en stund. Vandrigen tog denne man i allt större cirklar. Som skrivande journalist fick han se olika trakter i landet. I femtioårsåldern kom han att göra det stora språnget. Då blev han – kanske han själv skulle ha sagt, *globetrotter* – i och med forskningsresorna och den långa vistelsen i Nordamerika inför det storslagna emigrantepoet. Han bodde så kortare eller längre perioder utomlands, i USA men också på olika håll i Europa. De sista åren minskades livsrummet. Vilhelm Moberg blev allt tröttare och missmodigare. En sommardag i Uppland 1973 blev hans sista.

Under denna livsresa, som vi nu får följa med slagrutan "Moberg och religionen" är det biografiska – Mobergs egen stund på jorden – den viktigaste källan; hans författarskap inom främst skönlitteraturen men också andra typer av text snuddar jag mest vid. Andra föredragshållare under årets upplaga av "En dag med Moberg" tecknar med olika infallsvinklar trosfrågor i den litteraturen. Den fäderneärvda kyrkofromheten genomsytrade väldigt mycket i hans diktaruniversum. "Bibeln var den första bok jag läste som barn", skriver han i brev till Olle Holmberg 1966. Den tillsammans med psalmboken och katekesen utgjorde litteraturen i föräldrahemmet. Att Mobergs språkliga stil var djupt influerad av Bibeln med till exempel Gamla testamentets parallellismer, står helt klart. Men den saken, formen, faller utanför ramen för detta föredrag.

Låt oss sätta oss in i sammanhanget, "kontexten", i detta fall den andliga geografin. Värends östra trakter var i gångna tider en fattig del av landet. Algutsboda tillhörde Uppvidinge härad. (För en kronobergare som under-tecknad är det en smula sorgligt att Mobergs hemsocken överflyttats till ett annat län; ursäkta alla vänner i Emmaboda och Kalmar län för detta mitt utspel!).

Nåväl. Denna del av Småland har varit starkt präglad av kyrkan. Några väckelsepräster har kommit att påverka det andliga arvet i regionen i viss utsträckning – kanske man kan spåra det hos Mobergs föräldrar. Anders Elfving tjänstgjorde bland annat i närbelägna Visssefjärda socken. I Hälleberga verkade under många år Peter Lorenz Selligren. Trots att sekularisering efter hand bredde ut sig, bevarade ändå människor i dessa – som man ibland säger – gammalkyrkliga bygder i mångt och mycket aktning för kyrka och gudstjänst.

I Vilhelm Moberg-Sällskapets skriftserie kom 2010 *Den riktiga jultomten och andra julberättelser*. Här hittar vi "Gammaldags julotta", där Moberg livfullt beskriver vad han säkerligen själv upplevt här inne i Algutsboda kyrka som pojke. Jag rekommenderar högläsning av denna berättelse – och andra – under nästa julkalas!

Då den unge pojken i Moshult hade nått den ålder, då han skulle läsa för prästen, följde han sina kamrater. Det var många läs barn i den folkrika socknen Algutsboda. Gruppens läspräst var vice pastorn, alltså vikarierande kyrkoherden, Teodor Wallin. I "Herrans bordsgäst" i *Berättelser ur min levnad* (1968) berör Moberg sin konfirmationspräst utan att nämna hans namn. Av sammanhanget framgår, att det intryck prästen gett den unge, frihetstörstande "heren" inte var odelat positivt. Moberg skriver:

Skriftermålet i kyrkan före nattvardsgången blev långt. Vice pastorn, min konfirmationspräst, förrättade tjänsten denna söndag, och han predikade också länge. Han talade om syndens ökade utbredning inom församlingen och nämnde antalet oäkta barn som hade fötts i vår socken förra året; siffran var den högsta som någon socken i stiftet hade i fjol. Hans församling var ett förskräckande föredöme: det hade givit andra församlingar ett skrämmande exempel på synd emot Guds sjätte bud.

Vi ska inte fördjupa oss alltför mycket i frågan om Vilhelm Mobergs konfirmationspräst Teodor Wallin, men något kort ska ändå sägas. Man kan läsa om pastor Wallin i minnesteckningarna *Lyktad gärning*, publicerad 1947 av Gunnar Stenvall. En sagesman, tidigare verksam i Loshult, mindes Teodor Wallin väl. Denne var mycket snäll men hade inte förmåga att väcka intresse hos sina konfirmander, fick jag veta. Som mångårig konfirmandlärare kan jag intyga: det är inte alldeles enkelt att väcka intresse hos konfirmanderna. Vad gäller Moberg och hans läspräst kan man väl påstå så mycket ändå, att den då 30-årige vice pastorn Teodor Wallin inte lyckades ge den unge Vilhelm några starka, avgörande impulser att bli en levande kristen. Delvis kanske detta också hade att göra med den föga medryckande pedagogiken, som var bruklig under denna tid. Läs barnen hade att lära sig utantill hela Luthers *Lilla katekes* med sina frågor och svar. Magnus von Platen skriver i sin värdefulla bok *Den unge Vilhelm Moberg*: "Det var en symbolhandling som många med honom utförde, när han som skolelev stack ut ögonen på katekespärmens Lutherbild."

I det äldre samhället utgjorde konfirmation en övergångsrit, en *rite de passage*, mellan barndomen och vuxenlivet; nu var det tid att ge sig ut och tjäna i arbetslivet, om det inte hade skett redan. Som glasarbetare mötte Moberg en ny, annorlunda typ av världsförklaring. Det var förkunnelsen hos den radikala arbetarrörelsen, sådan som den yttrade sig i mitten av 1910-talet. Skrifter som *Brand* och *Stormklockan* lästes ivrigt och spreds. Mycket av vad Moberg här lyssnade till kom säkerligen att bli något bestående hos honom; han internaliserade förkunnelsen om rättvisa med sin åskådning.

Till de ungsocialistiska tankarna hörde också den ateistiska agitationen. Man ansåg – i viss utsträckning med rätta – att kyrkan ljerat sig med de maktägande. För de fritänkande unga där och då var detta djupt upp-
rörande. Låt mig allmänt säga så här: framväxten av den sekulariserade och humanistiska ideologin har en del av – men inte hela – sin förklaring som en reaktion mot en steltnad, lagisk kyrka, som inte förmått bära fram det frigörande kristna budskapet i sin bredd och sitt djup. Jag tycker mig klart kunna se detta också hos en författare som Tomas Tranströmer. Nåväl, Moberg kunde inte godta den utformning av kyrkolivet han hade mött i hävderna och i samtiden.

Men – och det är viktigt att påpeka – detta är inte hela bilden. På andra håll trädde en äkta och varm fromhet fram, som Moberg vädrade sig fram till och som han kunde gestalta i sitt litterära universum på ett strålande sätt. Personligen fanns hos honom en längtan att kunna omfatta en sådan tro. Journalistkollegan Henning Hellvi vid *Nya Växjöbladet* berättar om ett tillfälle, då Moberg hade inbjudit några arbetskamrater och bland dem redaktören för tidningen, Carl Thorén, som tillika var frikyrkopredikant. Moberg hade uttryckligen bett Thorén att i föräldrahemmet i Moshultamåla hålla en predikan. Hellvi erinrar sig, hur intensivt hans unge kollega lyssnade till talaren, och så utbrast Moberg: "Ack, den som hade en tro lika stark som min gamla mor!"

I *Den unge Vilhelm Moberg* tar von Platen upp även den religiösa aspekten på författarens mognad. Det förefaller som om Moberg just i 20-årsåldern sökte livssvar i religionen. År 1923 publicerade han skissen "Hjärtats ångest". Där beskriver han öppenhetigt sin situation, den oro som sätter till under natten: "Jag ber till Gud, som är i det fördolda; jag ropar på Honom i stum, ordlös ångest." Skissen slutar på följande sätt: "[...] det är ro och stillhet i mitt bröst – Gud söver hjärtats ångest". Naturligtvis måste man som läsare vara försiktig med att på varje punkt tolka allt Moberg skriver självbiografiskt; han är i främsta rummet skönlitterär författare och låter även mera personliga texter färgas av yrkesmässiga syften.

När systemen Astrid avlidit höll Vilhelm vid begravningen i januari 1922 ett tal vid graven. Det finns återgivet i Moberg-Sällskapets utgåva med författarens tal, *I sanningens och fantasins namn. Talaren Vilhelm Moberg* (2011). Slutorden ger uttryck för en religiös, för att inte säga kristen tro. Kanske är orden formulerade i en fast retorisk form: så skulle man säga vid en begravning i Algutsboda för 90 år sedan. Men möjligen speglar det som här sägs Mobergs religiösa brottningar under denna tid. Jag tror att det är så till en del. Det han yttrar var kanske vad han önskade tro. Vi lyssnar till några representativa satser:

Du såsom vi var Skaparens verk. Han hade nog sin särskilda mening med det kors han gav Dig att bära. [...] Far, mor och syskon sörja Dig djupt. Men egentligen skulle vi inte göra det. Å Dina vägnar borde vi känna något annat. Ty känna vi det icke så, som om Du från detta förgängliga livet med dess ve och vånda gått in i en stor glädje, gått in i en evig frid och vila. Världens frälsare har sagt: Kommen till mig I som ären betryckta och betungade, ty se, jag skall vederkvicka Eder". [...] Vila Du i frid, tills evighetens morgon gryr!

Under några år på 1920-talet var Moberg dragen till spiritism. Hans förman vid *Vadstena Läns Tidning* Pälle Segerborg, som skolade upp Moberg till journalist, var mycket intresserad av det ockulta. I ett brev till Olle Holmberg (21/11 1963) skriver Moberg: "Jag var med på en borddans en gång, där vi fick fram Strindbergs ande. Åtminstone sa han själv att han var Strindberg. Vi frågade honom om han hade något att säga oss. Anden svarade: Gå hem! Varför? frågade vi – klockan var bara nio på kvällen. Det är sent! svarade anden."

I sitt sökande i 25-årsåldern upptäckte Moberg filosofen Arthur Schopenhauer. Dennes djupt pessimistiska livssyn grep ynglingen; han befästes i sina egna funderingar. Moberg skriver: "Min existens på jorden hade i och för sig ingen mening, då återstod det för mig bara att själv skapa mig en mening med den." Så blev författandet en hjälp att hålla undan tungsinnets demoner. Moberg fick kämpa hårt med detta hela livet. Det förefaller som om den pessimism han kände i ungdomen kom tillbaka i full kraft under de sista åren. Jens Liljestränd beskriver detta i inledningen till den andra brevvolymen. Som något av en höjdpunkt i pessimism utgör ett brev från Moberg till Ivar Harrie den 18 november 1971. Moberg hade fallit och spräckt en ryggkota med svåra smärtor som följd. I gryningen efter en särskilt svår natt skriver han ner det som han kallar sin "otrosbekännelse", som han ställer mot den trosbekännelse han hade avlagt just här i hembygdens kyrka till Gud Fader allsmäktig, väl i samband med konfirmerationshögtiden. Låt oss lyssna till fortsättningen av brevet eller otrosbekännelsen. Det är en skakande läsning:

Jag avföll från Honom, som skulle vara god och barmhärtig och överflyttade tron till mig själv, till egna krafter, till den så kallade sanningens kunskap, till vett och vetande.

Så gav mig omsider livet sin kunskap, där talade och tryckta ord ingenting mer betydde, där vett och vetande svek och lämnade mig utan hjälp. Som ett nyfött barn under hedendomens tid, utsattes jag i ödemarken, utlämnad åt ulvens käft. Jag försattes i det djävulens rike, ur vilket utresevisum icke åt någon beviljas. I detta rike förflyter natten

utan sömn och smärtan är människans sällskap allena. Då känns en ensamhet som inga ord kan täcka: Den skall en gång delas av oss alla.

Så avger jag min nya trosbekännelse: Jag tror på Djävulen Allsmäktig, vår jords enväldshärskare.

Ondskans furste behåller sitt välde, intill dess då intet mer kan förnimmas. Då kan inte heller något ont vara. Då är jag oåtkomlig. Då har all rörelse blivit till stillhet och alla ljud till tystnad. Då är jag åter i hemmet som jag aldrig skulle ha lämnat.

En vis man skrev: vår mänskliga tillvaro här på jorden är någonting som icke borde ha varit.

Så långt ur Mobergs brev av den 18/11 1971. "En vis man skrev" heter det till slut. Det var Schopenhauer, vars läror Moberg på ålderns höst tycks ha återvänt till.

Som alltid med Vilhelm Moberg är bilden emellertid sammansatt. Mörka skuggor blandas med ljusa stråk. Så är det i hans litterära universum. Så är det också för personen Moberg. Vi ska med hjälp av nedslag i Mobergs brev söka spåra ett mönster, blottlägga några typiska exempel på skilda aspekter kring problemkomplexet Moberg och religionen.

Författarkollegan J.A. Göth var en av dem som Moberg korresponderade med i unga år. Ett av breven är dagtecknat Alvesta annandag jul 1927 – då hade *Raskens* kommit ut och vunnit framgångar. Här talas liksom för övrigt ofta i de mobergska breven om hälsa till kropp och själ. Lokalredaktören i Alvesta och den nyblivna succéförfattaren skriver:

Yttre framgång kan aldrig göra en människa lycklig eller tillfredsställd – så mycket har jag kommit underfund med. Jag avundas dig verkligen Din ljusa livssyn. Jag blir med varje år allt mer pessimist – jag kan inte rå för det, det är nu en gång min natur. Och livsångesten klämmer åt mig ibland, så jag inte vet någon råd. Jag tycker att alltsammans är så meningslöst. Folk ävlas och stretar och strävar – men vart ska dom ta vägen? Vi behöver inte göra oss så bråttom – vi hinner väl till graven, och dit blir vi burna för resten. Dödens visshet är åtminstone den enda visshet jag har, och jag önskar att jag hade någon annan. Tro nu inte, att jag håller på att bli religiös. Ingen kan väl i högre grad än jag sakna all slags tro. Det oaktat finner jag förstås nöje i att dikta personer som ha tron.

Det citerade avsnittet är intressant. Moberg är, skriver han, inte tillfreds med sin enda visshet, den om dödens oundviklighet; han önskade att han hade en annan visshet, en annan tro. Han slår ifrån sig att han skulle vara religiös, ändå är brottningarna med religiösa, existentiella frågor ett huvud-

stråk i de efterlämnade breven. Och så notisen om författandet: han finner "förstås nöje i att dikta personer som ha tron"!

Kritiken hos Moberg mot kyrka och präster är väldokumenterad. I den så kallade sedlighetsdebatten som rörde de påstådda anstötliga orden i *Utvandrarna* tog Moberg till orda i skrift men också i tal. Vi kan läsa det anförande han höll i Medborgarhuset i Stockholm den 18 januari 1951 i Moberg-sällskapets utgåva *I sanningens och fantasins namn*. Här är det krafter inom de frikyrkliga leden som Moberg polemiserar emot med pingsthövdingen Lewi Pethrus i spetsen. Jag tycker nog att Moberg här är juste i sin debattstil. Annat ljud i källan blir det på sina håll i breven, där han inte i huvudsak riktar sig emot frikyrkligheten utan mot kyrkan och dess präster. Vi ska se närmare på vad det är Moberg är förargad över. Det finns dessutom ett par brev, där han går hårt åt trångsynta representanter för kyrkor i den nordamerikanska Mellanvästern.

Utvandrarna rörde upp många känslor i det försiktiga tidsskedet vid nittonhundratalets mitt. En aktion drags igång mot boken och författarens sätt att skildra de småländska utvandrarna. Man menade att han smutskastade dem, gjorde dem till snuskgubbar. Moberg tar upp detta i ett brev 13/3 1951 till Edgar Swenson, nära vän och behjälplig under Mobergs forskning i USA. Här mitt i utvandrabygden spetsar vi nu öronen inför en del av brevet: "Du tror väl att jag är död och att hundarna springer omkring med mina ben! Nej, jag lever något så när, och nu skall jag försöka utstöta några ljud", heter det i upptakten. Så landar Moberg rätt snart i den småländska aktionen. Han skriver:

Ja, det har varit mycket sedan sist. Först och främst var det ju den där nya aktionen mot min bok från präster och riksdagsmän i Småland. Du har naturligtvis sett om den. Reuterdahl var – just som han bett mig om ursäkt och ångrat sig! – nere i min hembygd och planlade det hela med ett par präster, särskilt Samuelsson i Örsjö, som själv utgivit en emigrantroman, vars nästan hela upplaga nu ligger i säkert förvar på hans egen vind! [...] Men det finns också hederliga präster i Småland: En av dem som fått uppropet var upprörd över dessa skumraskmetoder och sände mig ett ex. Så kunde jag i god tid publicera och avslöja hela intrigen!

Moberg är dräpande i sina formuleringar. Han var mästare att använda sarkasmen som retorisk figur. Vi vet att Moberg tog detta upprop från hans egna landsmän mycket hårt. Det riktade ju också in sin på författarens frihet, något som var av vital betydelse för Vilhelm Moberg.

Femton år efter detta brev tar han upp saken med vännen Ingemar Hedenius, filosofiprofessorn, vid tillfället på Gotland. Moberg har svårt att glömma och förlåta... Han skriver nu:

Jag skulle ju mycket gärna vilja komma till er på några dar i sommar igen, men nu har jag beslutat detta: I sommar ska jag inte sprida elände omkring mig på Gotland, utan utöva denna verksamhet i Småland i stället. Man ska ju inte alldeles glömma bort sin hembygd. Därför planerar jag om några dagar att starta en cykeltur "Småland Runt", på någon vecka. Jag ska särskilt koncentrera mig på de småländska kyrkor, där de komministerar och prostar och kyrkoherdar alltjämt predikar, som år 1951 satte igång en hemlig aktion emot min berättelse om utvandrarerna, vilka jag, enligt svenska kyrkan och riksdagen, hade dragit ner "till en samling lortgubbar och sedeslösa personer". Jag vill ju gärna också se hur de församlingsbor i Småland ser ut, som från predikstolen varje söndag utsätts för påverkan av dessa Herrens apostlar och deras evangelium. [utdrag i brev sänt från Söderäng (Grisslehamn) den 27 juli 1964.]

Under vistelserna i USA kom Moberg i kontakt också med det amerikanska kyrkolivet. I breven kan vi se hans häftiga reaktioner inför vad han mötte. Edgar Swenson får ett långt brev, dagtecknat i Carmel den 12 januari 1949. Moberg uppger att han ska skriva fler amerikaartiklar och, fortsätter han,

nästa gång ska jag sticka handen i det riktiga getingboet och berätta mina intryck och upplevelser av den ofördragsamma, trångsynta och kulturfientliga First Lutheran Church i mellanvästern. Då kommer jag att stöta mig med en del egna släktingar: Min egen morbror var i Iron River en stor kyrkogrundare och hans namn står i dag präntat i vackra färger på kyrkfönstren. Hemma i Sverige slogs han och söp och levde fan, men han sägs ha blivit omvänd härute och så grundade han en kyrka i Iron River – Amerika har en underlig makt över invandrarna! Jag var i den kyrkan och hörde på predikan, och efter predikan kom en karl farm i sportbyxor till altaret och talade i tjugo minuter om att han ville sälja en högtalaranläggning till kyrkan för tusen dollars och skällde ut alla andra tillverkare av högtalaranläggningar för kyrkor under dessa samma 20 minuter.

Jag vet inte, vad Vilhelm Moberg hade väntat sig av det praktiska kyrkolivet hos första, andra och tredje generationens svensk-amerikaner. Han tycks ha blivit besviken och upprörd – men säg när Moberg inte blev det! Mellanvästern och Minnesota föll honom inte i smaken. Om det vittnar

ett brev året därpå, också det ställt till Edgar Swenson, som förefaller ha varit något av Mobergs biktfader. "Ordet vantrivsel är ett alldeles för svagt ord för mina förnimmelser härute", heter det bland annat "[...] på söndagarna kan man inte få ett glas öl ens i millionstaden St.Paul-Minneapolis!", ryter Kniva-Heren och fortsätter: "Det är kyrkan som har förstört detta underbara land Minnesota." Den intresserade kan själv gå till detta brev (av den 18 oktober 1950) för att få sig mer galla till livs...

Nöjd var Moberg inte med vad han såg och hörde av kyrkan, vare sig i hemlandet eller "därute". Även om man i viss utsträckning på enskilda punkter kan hålla med den store författaren, är det bara att beklaga att han var så bitter och misantropisk, något som tilltog i slutet av livet. Men kanske det är ett utslag av frustration över att han inte lyckats komma åt en hållbar tro i den institution, där han förväntade att finna den. Det är möjligt att vi här kan hitta åtminstone en delförklaring.

För han ville så gärna. I en tidningsartikel i *Smålandsposten* (4/11 1988) skildras Mobergs goda kontakt med dåvarande kyrkoherden i Algutsboda Nils Dahlborg. Författaren var tacksam för prästens omtanke om hans gamla mor och undrade samtidigt hur man skulle kunna tro, fast man inte kan.

Det mörka dominerar i Vilhelm Mobergs texter om kyrka och kristendom; det är mycket lätt att hitta exempel i hans brev och böcker. Detta visar i varje fall att saken var viktig för honom. Den hörde ihop med liv och död. Det finns ett par sena brev ställda till Ingemar Hedenius, där Moberg nödgar denne att närmare förklara bakgrund till eskatologiska ting som läran om helvetet. Skriften *Otrons artiklar. Läsning i blandade ämnen*, som utgavs under Mobergs dödsår 1973, är i viss mån präglad av författarens skri efter mening och sammanhang. Jag tänker särskilt på slutkapitlet "Mitt livs första dagbok".

Men ändå: jag vill inte sluta i detta stämningssläge utan i stället ur brevmaterialet lyfta fram några få ljusglimtar om Gud och tryggheten. Eyvind Johnson tillhörde Mobergs gamla författarvänner från tidiga år. När dennes *Krilons resa* publicerats och Vilhelm läst den, tolkar han sin känsla i brev till Eyvind Johnson (den 20/11 1942) på följande sätt: "Efter slutad läsning sitter man där stum. När jag hunnit sista bladet i natt kände jag något som jag inte har något annat ord för än detta: andakt. Jag slutade en uppbyggelseskrift. Jag gick ut ur ett andens tempel, fylld och glad och andäktig." Det här är ovanliga ord från privatpersonen Vilhelm Moberg, vågar jag påstå. Men han rör sig i riktning åt det håll dit hans troslängtan drog honom. Andakt är för övrigt ett ord han positivt använder inte bara här. Författaren Sven Barthel mottar tio år senare ett brev med tack för dennes bok *Skärgård*. Moberg skriver: "Ur den läser jag ett stycke innan jag somnar varje kväll, såsom man skall göra när det gäller andaktsböcker."

Bakom den en smula raljanta tonen finns en respekt för vad andakt och fromhet innebär.

Till vännen Jan Fridegård riktar Moberg i brev (22/10 1966) orden "Hoppas Försynen snart för oss samman igen!" Jag finner också denna djärva blandning av skämt och allvar i följande formulering i brev till Mats Rehnberg på årets sista dag 1966: "Nedkallande Herrans välsignelse över Dig och Ditt hus och dess anförvanter till lands och vatten under det nya året 1967."

Kanske ett annat indicium på Mobergs välvilja inför autentisk tro är det svar han ger på *Svensk Litteraturtidskrifts* fråga 1944. Frågan gällde vilken av världslitteraturens romaner som gjort det allra största intrycket. Moberg svarade: *Bröderna Karamazov* av Dostojevskij. Utöver verkets litterära kvalitéer går det inte undgå att drabbas av den ryske författarens inlevelsefulla skildringar av ätkristen fromhet. Ett intressant och bra svar han gav, den gode Moberg!

Mot slutet hopar sig molnen för Moberg. Till Ingemar Hedenius sänds ett brev från Söderäng, Grisslehamn den 15 juli 1972. Moberg brottas med livets och dödens gåta. En av formuleringarna mynnar i tre punkter, som man brukar göra, när man vill hålla något öppet. Moberg skriver: "Det finns intet svar – men ändå..."

Var då Vilhelm Moberg ateist? Det mesta pekar på det. Dottern Marianne Forssell intygade som svar på min fråga, att pappa var ateist så länge barnen kände honom men att han inte förlöjligade troende människor. I uppsatsen "Oxfordrörelsen och de sociala problemen", som vi hittar i antologin *Oxford och vi* (1939) men också i samlingen *I egen sak*, skriver Moberg: "Jag har träffat verkligt kristna människor, och deras orubbliga tro på ett annat liv bortom jordelivet har förefallit mig så personligt betingad, att den måste lämnas utanför allt meningsutbyte." Kanske kunde man pröva beteckningen agnostiker på honom, alltså en person som hävdar att man inte kan veta, om Gud finns (ateisten däremot påstå ju att Gud inte existerar). Moberg skrev, som vi nyss hörde, i brevet till Hedenius: "Det finns intet svar – men ändå..."

Samtidigt var han starkt dragen till den kristna tron, om än han hade fått nog av katekesplugg och kulturfientliga präster. Här blottläggs en annan aspekt på frågeställningen Moberg och religionen, nämligen kyrkans ansvar att svara på människors trosfrågor.

Moberg och religionen, Moberg och kyrkan: skulle man kunna hävda att Svenska kyrkan missat något väsentligt i relationen till privatpersonen Vilhelm Moberg? Det var ju så mycket han ville ha svar på. Få – om någon – kunde som han i romanerna skildra kristna människor. Denne författare kunde leva sig in i deras fromhet – men ändå var det ett avstånd. Själv stod han utanför. Ville inte kyrkan hjälpa honom in?

Mobergs rasande kyrkokritik, hade den något fog för sig eller var den ett utslag av vanligt mobergskt gnäll? Nej, den hade, som jag ser det ett ganska stort fog för sig. "Kom till mig, alla ni som är tyngda av bördor", yttrade Mästaren Kristus. Men hans efterföljare var ofta alltför upptagna av annat: som att tvinga befolkningen att rabbla katekesen, som att snoka fram "runda ord", som att idag lägga det mesta krutet på strukturfrågor, informationsplattformar och allmän snällism. Detta under det att det förlorade, hundrade fåret inte räddas. I den nyss omnämnda uppsatsen "Oxfordrörelsen och de sociala problemen" gör Moberg intressant nog en klar åtskillnad mellan äkta urkristen tro och kyrkans praxis. Han menar att kyrkan har gått ifrån Kristi lära. Moberg skriver: "De första kristna hyste säkerligen inga som helst planer på att omgestalta förhållandena på jorden. Alla tankar på en revolution, som skulle lösa den tidens världskris, var dem helt främmande."

Vilhelm Moberg var en sökare. Det står klart. Bortom vår bedömning är däremot att slå fast, i vilken utsträckning han önskade finna det eller den han sökte. Ingen vet om han frågade av hela sitt hjärta. Men just utifrån hans långa troskamp har det vuxit ett stort och förblivande författarskap. Det bör vi ta till oss.

Jag vill sluta med en vers ur sommarpsalmen "En vänlig grönskas rika dräkt", där Carl David af Wirséns text speglar livets förgänglighet – exakt det som var en bärande tanke i Vilhelm Mobergs livsfilosofi. Men psalmversen stannar inte där; den bottenar i en trygg förvissning att Gud lever och erbjuder människan ett liv bortom förgängelsen. Den förvissningen föreföll Moberg inte kunna eller vilja dela:

Allt kött är hö. Allt flyktar här,
och snart förvissna gräsen.
Hos dig allena, Herre, är
ett oförgängligt väsen.
Min ande giv
det nya liv
som aldrig skall förblomma,
fast äng och fält stå tomma.

(Sv. ps. 201:4)

Kristussymboliken i *Din stund på jorden*

Av Ingrid Nettervik

Genom sin komposition skiljer sig romanen *Din stund på jorden* från Vilhelm Mobergs övriga romaner där kronologin oftast är rak, det vill säga att händelserna följer på varandra i rak tidsföljd. I *Din stund på jorden* rör sig handlingen smidigt mellan olika tidsplan, närmare bestämt tretton enligt vad Ingemar Algulin konstaterar i den essä som ingår i *Vilhelm Moberg läst på nytt* (nr 5 i Vilhelm Moberg-Sällskapets skriftserie).

Jagberättaren, den 64-årige svenskamerikanen Albert Carlson från Sjöhults socken i Småland, befinner sig i nutid på ett enkelt hotellrum i Laguna Beach i Kalifornien. Där sitter han och gör upp livets avslutande räkenskaper, i både bokstavlig och bildlig bemärkelse. Han spelar i två avseenden rollen av bokhållare, en titel som hans första hustru förolämpande kastade i ansiktet på honom. Rent konkret är han sysselsatt med att avveckla sitt livs sista affärsföretag, kräva in fordringar och betala skulder knutna till den apelsinodling han drivit. Men det som sysselsätter hans tankar mest är räkenskaperna över livet. Hur har han tagit tillvara "sin stund på jorden"? Han rannsakar sitt inre och svaret på frågan är inte positivt. Ungdomens drömmar har han inte förverkligat, han har försuttit tillfällena till verkligt liv för att ägna sig åt affärer.

"Vid stranden av Stilla havet har jag min bostad". Så lyder romanens första mening. "Jag bor mellan staden och havet", förtydligar jagberättaren, vilket framhäver den karaktär av motsatspar som kännetecknar romanens uppbyggnad. Trafikbuller och havsbrus, apelsinträdets land och enbuskens land, havet och Bjurbäcken, gammal och ung, livet och döden, nutid och dåtid mellan dessa poler rör sig denna reflexionsroman.

På nuplanet är handlingen förlagd till Kalifornien, "apelsinträdets land", där den gamle Albert sitter på sitt hotellrum och tänker över livet, men den viktigaste delen av handlingen är förlagd till "enbuskens land" och omfattar den unge Alberts upplevelser. Det är den åldrade Albert som minns med sådan skärpa att man som läsare tycker sig förflyttad tillbaka i tiden och gå vid ynglingens sida. Ibland griper tidsplanen in i varandra. När den gamle Albert är på besök i hembygden och uppsöker de platser där han och den fem år äldre brodern Sigfrid haft sina finaste upplevelser, flyter nu och då samman. Växlingarna kan ibland vara snabba. När Albert vandrar i de välkända markerna tycker han sig plötsligt se Sigfrid framför sig eller vid sin sida lika tydligt som i ungdomen. En viktig skillnad är den att Albert har blivit gammal, medan Sigfrid är för evigt ung. Samtidigt konstaterar Albert vemodigt efter sitt sista besök:

Jag kan komma tillbaka i yttre mening, till marken, husen, träden, vattnen, hagarna. Jag kan återvända till tingen, men aldrig till det rum, där barnets själ vistades. Det finns ingen återkomst till uppväxtens värld, som blivit drömmar och minnen och som måste förbli drömmar och minnen: Här står jag avvisad utanför en dörr som för alltid är tillsluten.

Förklaringen till att *Din stund på jorden* till kompositionen skiljer sig så påtagligt från Mobergs andra romaner finner man i vad Moberg själv har skrivit i programbladet till Upsala-Gävle Stadsteaters uppsättning av teaterversionen av *Din stund på jorden*. Han berättar där att han kände sig utskrivnen efter utvandrarsviten, att han inte hade kunnat skriva något på ett halvår. Men så hade han börjat tänka på sin döde bror Hjalmar, som dog drygt 18 år gammal, när Vilhelm själv var elva år (i romanen är ålderskillnaden mellan bröderna fem år). Efter alla dessa år hade han nu börjat tänka på honom på nätterna, när han hade svårt för att sova. Han låg och tänkte på att Hjalmar nu var glömd av alla utom av honom själv. "Så började jag skriva, fullkomligt utan plan. Det är den enda bok som har tillkommit så. Jag eftersträvade enkelhet och koncentration. När jag kommit till slutet kände jag mig oerhört befriad." Han skriver också att boken kommit till på ett nästan översinnligt sätt, att det låg något metafysiskt över processen.

Kanske ser vi här en del av förklaringen till den Kristussymbolik som sätter så stark prägel på romanen och som vi snart ska komma fram till. Stor betydelse har förstås också författarens ingående kännedom om bibeln. Han läste den ju första gången från pärm till pärm när han var blott tio år gammal, och han hade alltid sin mormors bibel vid sin sida när han skrev, enligt vad han sagt till sin översättare Gustaf Lannestock.

I samma programblad beskriver Moberg sin brors död, en upplevelse som etsat sig starkt in i elvaåringens minne. Det är en skildring som i detalj överensstämmer med hur Sigfrids död beskrivs i romanen. Hakan som sakta går upp och ner för att plötsligt stanna, klockan som fadern lämnar som minne till den yngre brodern. Detta är bara ett av de självbiografiska drag som romanen innehåller. Bland andra sådana kan nämnas Bjurbäcken, som fått behålla sitt rätta namn och inte döpts om som i *Sänkt sedebetyg*, där den heter Gölabäcken. Alberts intresse för historia, amerikabiljetten som Albert får från en morbror i Amerika, vantrivseln med det militära tvånget, Alberts sömnproblem och pacifistiska övertygelse är andra exempel på självbiografiska inslag. Romanens existentiella tematik gör dessutom att romanen kan läsas som Vilhelm Mobergs andliga testamente.

Centrala teman och motiv

Med titeln lyfter Moberg fram romanens huvudtema: *din stund på jorden*. Det är tydligt att den handlar om livet och hur man förvaltar den gåva som det innebär. Frasen har sin utgångspunkt i vad Sigfrid säger till sin lillebror Albert en dag, då de som så ofta är ute vid Bjurbäcken. De ligger vid en lägereld vid Storhöljan och talar om livet. Sigfrid förklarar att han inte vill ha med Döden att göra, och Albert avslöjar att han vill bli en lärd man, han vill bli vetenskapsman. Sigfrid förmanar sin lillebror och säger: "Du ska alltid tänka: Jag är här på jorden denna enda gång! Jag kan aldrig komma hit igen!" Och till sig själv säger han: "Tag vara på ditt liv! Akta det väl! Slarva inte bort det. För nu är det din stund på jorden!" Dessa ord har blivit det citat som man mer än något annat förknippar med författaren Vilhelm Moberg.

Den åldrade Albert reflekterar när han sitter på sitt rum på Eden Hotel med sina räkenskaper (intressant att det heter just *Eden Hotel*, någon Paradisets lustgård är det inte): "Varför skall jag göra morgondagen till ett hot, något att frukta? Det är inte i morgon jag lever, inte i nästa vecka eller i nästa månad. Det är denna minut, denna timme, denna dag som jag skall ta mig igenom." Det som får honom att tänka så är oron efter ett jordskalv som väckt honom under natten. Man skulle med utgångspunkt i dessa tankar kunna säga att romanen har ett *carpe diem*-tema, men inte så glättigt och obekymrat i tonen som hos romaren Horatius, han som myntat begreppet *carpe diem*. I en tolkning låter detta: "Gläd dig åt ditt nu. Vad som sedan kommer har sin tid." Glädjen saknas i Albert Carlsons tankar. Glädjen i hans liv ligger i det förflutna, i barndomen och i ynglingaåren, i samvaron med den älskade storebrodern Sigfrid, ofta gick de ut och snärjde gäddor i någon av Bjurbäckens höljor.

Ett annat viktigt tema är *broderskärlek*. Den döde brodern är ständigt i den åldrade Alberts tankar, och han tänker (som författaren tänkte om sin döde storebror): "Jag är den ende som ännu minns Sigfrid [...]. Det är endast hos mig han lever." När Albert vid sina sällsynta besök i hembygden uppsöker de platser där han gått med Sigfrid inträffar de intressanta tidsförskjutningarna. Han förflyttas bakåt i tiden på ett sätt som påminner om den berömda episoden med *madeleinekakan* hos den franske författaren Marcel Proust (*På Spaning efter den tid som flytt*). Albert tycker sig åter vara tillsammans med Sigfrid, och läsaren förflyttas med Albert till hans barndom och upplever brödernas gemenskap.

Kärleken till den yngre brodern, till Albert, är också förklaringen till att Sigfrid inte avslöjar för honom att han är dödligt sjuk. Föräldrarna vet, men de har lovat att ingenting säga. Sigfrid vill bespara sin bror den oro och ångslan han vet att vetskapen om sjukdomen skulle väcka hos honom.

Kärleken till Sigfrid är det som ligger bakom Alberts livslånga strävan att få visshet om vad han råkade ut för i det militära som var så allvarligt att det skulle leda till döden. Sigfrid hade aldrig varit sjuk och var fullt frisk när han gav sig iväg till regementet, värvad till volontär av faderns kusin, som tjänade hela 75 kronor på den affären. Albert letar igenom Sigfrids koffert och hittar där hans lärobok från regementet, den så kallade kaninbibeln. Där har Sigfrid med sin prydliga handstil skrivit kommentarer. Under sitt namn och volontärnummer har han skrivit: "Dåren som förskref sig åt Djevulen." Och på bokens sista tomma sida läser Albert: "15 maj. Ska fara hem i dag. Men varför ska jag tvunget dö, jag som så gärna vill lefva?"

Full vetskap får Albert till sist, men det dröjer till hans första besök hos föräldrarna, tjugo år efter avresan till Amerika. Den episoden ligger i slutet av boken. Läsaren får vänta länge med att få nyfikenheten stillad. Romanen är skickligt komponerad. Som i en detektivroman avslöjas "mördaren" först i slutet – även om begreppet mördare inte är relevant för den skyldige i *Din stund på jorden*.

Relationen far och son är ett annat viktigt motiv i romanen. Den vuxne Albert kan inte minnas att han älskade eller höll av sin far. Han respekterade honom, men det är också allt. Som myndig tänker han inte låta sig kuvas längre. Han vill inte, som föräldrarna har tänkt sig, stanna kvar i hemmet och överta gården. Det blir en chock för fadern, när Albert meddelar att han fått amerikabiljett och tänker emigrera. Fadern reagerar först med vrede och letar reda på ett stort vedträ att slå sonen med men ger sig sedan hastigt ut ur huset. När Albert efter långt sökande hittar honom i potatiskällaren, säger fadern att sonen är som död för honom, han kan lika gärna resa. Det är först vid faderns dödsbädd som far och son försonas.

Relationen mellan Albert och hans söner är inte mycket bättre. Albert har svikit sina söner genom att ägna för mycket tid åt sitt arbete som fastighetsmäklare. Arbetet har gjort att han försummat sina söner. Äldste sonen, döpt till Albert, delade faderns passion för fiske. Men, erinrar sig den åldrade fadern, "Alberts och min fiskefärd blev inte av – – – för affärernas skull." När Albert försöker närma sig den vuxne sonen får han till svar: "När jag behövde dig, pappa, hade du inte tid med mig. Nu är du för sent ute. Nu tar jag hand om mig själv." Albert sitter på sitt rum på Eden Hotel och väntar på brev från denne son, men brevet kommer aldrig.

Alberts söner avvisar sin far som denne en gång hade avvisat sin far. Albert får av äldste sonen ungefär samma svar som han själv en gång hade gett sin far: "Jag lyder dig inte. Jag vet ju – du känner dig själv misslyckad. Försök inte förstöra mitt liv. Vad som hänt dig, det ska inte hända mig." Så ställs samtidigt ung mot gammal, även om detta i texten främst sker genom att den gamle Albert i Laguna Beach ställs mot den unge Albert i barndoms-

bygden och genom att den gamle Albert möter den alltjämt unge Sigfrid, han som aldrig blev äldre än nitton år.

(En tanke: Speglar relationen far och son i romanen Vilhelm Mobergs egen känsla av skuld vad gäller sonen Björn? Kanske var den 64-årige författaren medveten om att han försummade honom under de viktiga barndoms- och ynglingaåren. För hur skulle han ha hunnit med att vara en engagerad far, medan han fullt sysselsatt med att arbeta på sitt stora utvandrarepos dessutom ägnade sig åt att skriva dramatik och reda ut komplicerade rättsröteaffärer?)

Döden är ständigt närvarande i romantexten. Det viktigaste inslaget är Sigfrids död, en offerdöd ska vi snart se. Den skildras tidigt, i det femte kapitlet, men då har läsaren inte klart för sig att det är en offerdöd. Intressant för Kristussymboliken är att en tavla föreställande hur "Jesus botar sjuka" hänger på väggen ovanför Sigfrids säng. Den beskrivs i detalj, vilket låter ana att denna tavla också funnits i författarens barndomshem. Läsaren är tillsammans med den 14-årige Albert närvarande i dödsögonblicket, då Sigfrids haka plötsligt blir stilla och då Albert av fadern får Sigfrids klocka som ett minne, Klockan har visserligen slutat gå, men den gamle Albert har den fortfarande bland sina få ägodelar och sitter ibland med den i handen.

Döden möter vi också genom de dödade kaninungarna och Sigfrids och Alberts försök att dränka stövaren som tagit livet av kaninungarna. Döden är även representerad genom slakten på den skadade kvigan, ingående skildrad med den förtvivlan Sigfrid känner, när han tvingas vara med och hjälpa till. Det får honom att känna att han aldrig vill ha något med döden att skaffa. Den gamla bössan han får av sin far använder han aldrig. Den gamle Albert finner den vid ett av sina hembesök sönderrostad i ett skjul. Sigfrids ångest över den skadskjutna morkullan är ännu ett exempel. Sist men inte minst har vi Sigfrid, som genom brott mot disciplinen straffar sig ut ur det militära för att han inte står ut med att lära sig döda. Pappfigurerna han skjuter mot blir till levande människor för honom.

Döden är också i hög grad närvarande genom det krigshot som Kubakrisen innebär. Air Alert, de amerikanska krigsflygplanen, flyger med sin dödsbringande last av kärnvapenbestyckade missiler ovanför Alberts huvud där han går längs stranden av Stilla Havet. De blir metaforiskt till apokalypsens ryttare, som rider sina vingade hästar i skyn, här åter en biblisk anknytning. Själv fruktar Albert döden som närmar sig alltmer, inte för att han är rädd för döden i sig. Egentligen längtar han efter att förenas med den älskade brodern. Det han fruktar är det som kommer innan dödsögonblicket. Och han söker hjälp hos sin far vid vars dödsbädd han satt för tretton år sedan: "Hur kunde du far?"

Sigfrids agerande och det han representerar lägger tillsammans med resonemanget kring kärnvapen grunden till romanens pacifistiska budskap. Vilhelm Moberg ger här uttryck för det som var ungdomens övertygelse. En övertygelse som han bar med sig livet igenom, även om han gjorde ett avsteg under andra världskriget. Angreppen på fria folk och hotet mot det älskade fosterlandet tvingade då hos fredsälskaren fram insikten att man måste stå det onda emot. Ett folk som blir angripet måste försvara sig. Man ska i ett sådant sammanhang inte vända den andra kinden till. Sverige måste i händelse av ett angrepp vara berett att ta till vapen som försvar.

Kristussymboliken

Vad är det som gör det möjligt att i *Din stund på jorden*, en roman skriven av ateisten Vilhelm Moberg, tolka in en Kristussymbolik? Det räcker inte med att det finns bibliska referenser som *Eden* hotel och de apokalyptiska ryttarna. Tavlan "Jesus botar sjuka" som hänger över Sigfrids dödsläger markerar visserligen en första koppling mellan Sigfrid och Jesus, men den blir också skälet till att Albert förlorar sin barndomstro. Han ber till Jesus att han ska ge Sigfrid livet åter men förgäves. Alberts slutsats av detta blir: "Fader vår var inte i himmelen, hans son hade aldrig varit på jorden. Gud kunde inte ha någon son, därför att han inte fanns." Och "Den som inte finns kan ingenting höra."

Tre stråk drar genom texten, flyter samman och formar Kristus-symboliken: Jesus-Jensen, gäddan med den gyllene ringen och Sigfrids död.

Jesus-Jensen är en egendomlig gestalt som varje dag vid samma tid står mitt i trafikrusningen i Laguna Beach och försöker få bilisterna att sluta köra bil. Han bär en fotsid rock som liknar en mantel, har ett brunt yvigt hår som faller ner över rocken och ett långt ovårdat skägg. "I sitt yttre liknar han Kristusgestalten, sådan den framställs på målningar", reflekterar Albert, och noterar att folket i Laguna Beach "har döpt honom till Jesus-Jensen". "Just denne Kristusfigur", konstaterar den mexikanske krögaren Cabrillo, när dansken kommer på tal.

En tidig morgon i gryningen, när Albert som vanligt vandrar längs Stilla Havets strand möter han Jesus-Jensen och tänker: "Här liknar han kristendomens upphovsman, vandrande längs stranden av sjön Genesaret."

Dansken är visserligen inte någon Jesu efterföljare, han är inte ens kristen, men han vill som Jesus förkunna en kärlekslära. Det är då inte det eviga livet han värnar om utan det jordiska människolivet. Han har satsat sitt liv på företaget att få människor att sluta köra bil. "Stop driving" är hans paroll. Han motiverar sitt agerande med att 40 000 människor årligen dör i bilolyckor i USA och undrar: "Kan alla bilar i världen ersätta en enda människa?" Han ställer den frågan och drar en parallell mellan bildöden och

krigsdöden. Ingen som kör bil räknar på allvar med att han ska dö. Därför fortsätter han att köra. På samma sätt förhåller det sig med soldaterna. Var och en av dem tror innerst inne att han ska överleva. Därför blir krigen möjliga. Så resonerar Jesus-Jensen och formulerar en av de viktiga sanningar som den här romanen innehåller. Slutligen förs också Jesus-Jensen och Sigfrid samman. Jesus-Jensen är en dag försvunnen. Albert är övertygad om att han satt sin plan i verket att söka den plats i Death Valley (ännu en biblisk referens som kan tolkas som Dödsskuggans dal) där han tänker sig att alla dödade bilister ska samlas i en enda stor likpyramid. "En människa drog ensam ut i de stora öknarna, en annan lämnade marschkolonnen, gick ut ur ledet och lade sig ner i en snödriva i landsvägsdiket", reflekterar Albert.

I en dröm ser han Jesus-Jensen korsfäst, barhuvad och barfota med det yviga håret som en törnekrona kring huvudet, men inga spikar finns genom kroppen. "Jag är inte fastspikad. De kan inte slå några spikar i mig. Ingen spik går in. För jag är Guds son! Det begriper ingen, men det är jag. Och de kan inte spika i kroppen på Guds son! Så jag känner ingenting. Varför skulle jag ha ont?" I drömmen tycker sig Albert höra honom säga detta till två män som arbetar med att gräva en grop till där de sätter upp ännu ett kors. Drömscenen blir till en parafra på Jesus på korset, och här sker dessutom en direkt koppling mellan Jesus-Jensen och Jesus.

Både Sigfrid och Jesus-Jensen protesterar mot dödshot i vår civilisation och får plikta med sitt liv för detta. De dör båda en offerdöd.

Och så var det gäddan med den gyllene ringen. Vid ett av brödernas fiskafängen får Sigfrid syn på den största gädda han någonsin sett. Hans snärja håller inte för dess tyngd, fastän den är gjord av den bästa ståltråd han kunnat köpa. Han är nära att fånga gäddan, men tråden brister och gäddan försvinner i djupet. Han återvänder dagen därpå och får åter syn på den stora gäddan. Snärjan har fastnat i ryggen där den sitter som en gyllene ring. Magin kring gäddan tättnar och den blir nästan till ett övernaturligt väsen. "Sigfrid började tro, att fisken han sökte fånga var ett av de förtrollade vattendjur som gamla människor talade om", att den inte tillhörde denna världen. Han blir som besatt och kan inte tänka på något annat än att fånga den gäckande fisken som visar sig för honom gång på gång, men han lyckas aldrig få fast den. "Sigfrid fångade aldrig fisken med den gyllene ringen", tänker Albert sorgset.

Fisken är urkristendomens symbol för Kristus, och den gyllene ringen kan ses som en gloria. Sigfrid dör som Jesus en offerdöd. Han lägger sig ner genomsvechtig i en snödriva och vägrar fortsätta marschen. När han till sist reser sig upp går han vilse och det dröjer innan han når förläggningen. På så sätt ådrar han sig den svåra njursjukdom som leder till hans död. Sigfrid offrade sig för att slippa döda. Han betalade för detta med sitt unga liv.

”Men hvarför ska jag tvunget dö, jag som så gärna vill lefva?” De sjuttiofem kronor som faderns kusin fick för det undertecknade värvningskontraktet kan dessutom jämföras med de trettio silverpenningar som Judas fick för att förråda Jesus.

Så nog finns det en klar grund till att i romanen *Din stund på jorden* läsa in en Kristussymbolik. Vilhelm Moberg kunde sin bibel, och de andliga frågorna är sällan långt borta i hans verk. Han var kanske som Pär Lagerkvist en tvivlare, men ateist. Det ställer jag mig frågande till.

”I begynnelsen var vattnet.” Den Gudsförnekande Albert drar sig till minnes skapelseberättelsens ord. Den enda visshet han har är att vattnet följer honom i hans lugna vandring längs stranden och fyller hålen efter hans fot i sanden. Havet representerar evigheten och oändligheten, medan hans eget korta liv är blott ett ögonblick. ”Att samma hav som har fört mig hit ska ta mig tillbaka igen, skall skilja mig bort från mitt lilla landfäste och i sitt djup förinna mig sömnen utan slut”, detta är det enda som Albert väntar på där han sitter på sitt rum på Eden Hotel eller vandrar längs oceanens strand. Havets betydelse understryks av romanens cirkelkomposition. Handlingen börjar och slutar vid Stilla Havets strand. Också detta får en andlig dimension.

Vilhelm Moberg i Kalifornien

Av Kurt Mälarstedt

I år är det femtio år sedan Vilhelm Moberg (1898-1973) gav ut sin sista större roman, *Din stund på jorden* (1963), ett djupt personligt, i långa stycken självbiografiskt verk som blivit nästan lika älskat som hans utvandrarepos, vars första del av fyra kom ut 1949 och sista del tio år senare.

En stor trötthet hade kommit över honom när han hade fullbordat utvandrarromanen, skrev Moberg i en artikel långt senare. Tröttheten blev en outhärdlig plåga som bara kunde botas med arbete. I en intervju 1967 berättade författaren att han en natt hade drömt om sin äldre bror Hjalmar, som dog 1909, 18 år gammal. I drömmen sade Hjalmar: "Du är den ende som minns mig, som vet att jag har levat. Skriv om mig!".

Detta är den ena av två viktiga utgångspunkter för *Din stund på jorden*. Den andra är Kalifornien, där Vilhelm bodde när han skrev de två första delarna och en stor del av den tredje delen av utvandrarsviten. En av miljöerna i *Din stund på jorden* är Laguna Beach, en av de kaliforniska städer vid Stilla havet där Moberg bodde. Han placerar huvudpersonen i *Din stund på jorden*, Albert Carlson på den adress – 150 Cleo Street – han själv bodde på i denna stad, dock i ett hotell som inte existerat men som författaren ger det symboliska namnet Eden hotel.

Men berättelsen om Vilhelm Moberg och Kalifornien börjar i en annan stad drygt 60 mil längre norrut.

xxx

Havsvinden drar friskt och ganska kyligt över den flera kilometer långa stranden som böjer sig i en gracil bukt vid Carmel, Kalifornien. Ingen badar, men massor av hundar skuttar lyckligt efter bollar som deras mattar och hussar tålmodigt kastar. Några barn försöker flyga drake och längst där uppe vid den låga branten nedanför ett värdshus har ett bröllopfölje trotsat vinden för att se ett ungt par växla ringar. En cellist och en violinist gör sig redo för att försöka överrösta vinden och havet.

Vilhelm Moberg hade inte känt igen sig, men kanske hade han uppskattat folklivet. En dag som denna hade nog inte ens han tagit sig ett bad. Det hade han annars för vana att göra så ofta vädret tillät under den tid han bodde här för drygt sextio år sedan, bara några hundra meter från den sydligaste delen av bukten. Här skrev han de två första delarna av sitt utvandrarepos, *Utvandrarna* och *Invandrarna*.

Hösten 1948 hade han samlat tillräckligt mycket material i USA, framför allt i Chisago county utanför Minneapolis och i gruvstaden Iron Mountain i Michigan, för att kunna börja skriva sitt epos. Han behövde en lugn plats för sitt arbete. En moster som hade utvandrat till USA och bodde i San

Francisco rekommenderade Carmel. Staden etablerades i början av 1900-talet och blev en tillflyktsort för författare och konstnärer som Robert Louis Stevenson, Sinclair Lewis, John Steinbeck och Ansel Adams.

Moberg och hans familj kom med tåget Stilla havsexpressen, *The Exposition Flyer*, till Kalifornien från Mellanvästern en morgon i november 1948. Den då femtioårige författaren blev omedelbart förälskad i delstaten. Efter ett återbesök tolv år senare skrev han i *Dagens Nyheter*:

Vi kom från Mellanvästern, där fastlandsklimatets hårda vinter redan inträtt: snöstormarna rasade över prärien i Illinois när vi lämnade Chicago. Vi hade rest genom natt och dag, och under många, dryga timmar hade vi sett ut över Utahs och Nevadas ändlösa öknar av salt och sand. Men när jag så en morgon tittade ut genom kupéfönstret fick jag närmast en chock: vi hade plötsligt kommit in i en lustgård. Vi färdades genom en djup dal övervuxen av fruktträd, genom ett landskap av grönska och endast grönska. Området var för stort för att kunna betecknas som en trädgård. Det var en frodig och lummig skog. Här och var öppnade sig gläntor i skogen, där marken var översköld av blommor, stora, ljusa ranka blommor som sken som tända altarljus. Runt omkring den ljuvligt blommande dalen reste sig mäktiga berg, liknande blå jättevågor som stannat till och stelnat under sin gång över havet. Och över detta landskap av sällsamt frisk grönska sken solen från en sky, som öppnade sig renare och klarare än någon annan himlakupa jag sett välva sig över jorden. Synen uppväckte mina föreställningar om det Eden som jag hade läst om i Bibelns första kapitel.

Familjen slog sig alltså ned i Carmel på Monterey-halvön, en stad som vid den tiden hade drygt 5 000 invånare och där husen i stället för gatunummer fortfarande har individuella namn. Vilhelm Moberg valde snart ut en stor knotig tall i närheten av familjens hyrda hus som vägmärke, så att han kunde orientera sig i staden. Detta hus fick en alldeles särskilt betydelse för honom, skrev han efter sitt återbesök i staden 1960:

1948-1949 hände mig i detta hus det lyckligaste som kan hända en författare i egenskap av författare: jag fick vara med om ett långvarigt arbetsrus, ett rus av skrivandets ljuvlighet och pina, som varade nära ett helt år. Varken förut eller efteråt har jag upplevt någon motsvarighet till det. Jag har väl glömt pinan, mödan, ansträngningen, arbetssvårigheterna, jag minns bara ljuvligheten: jag minns att det gick så lätt att skriva. När jag vaknade om morgnarna längtade jag bara efter att få sätta mig till skrivmaskinen. Men innan jag satte i gång hämtade jag ytterligare stimulans till arbetet från havet, som ligger bara ett par

hundra steg från huset: jag gick ner till stranden och lät vågorna spola över mig några gånger. Och när jag sedan blev trött om kvällen sköljde jag bort min trötthet i Stilla havets vatten. – – – Oceanen har varit min Store Hjälpare. Jag skulle aldrig ha orkat med mitt arbete om jag inte hade fått utföra det i denne Hjälparens närhet.

Vilhelm Moberg skrev lite mer detaljerat om sina bad i *Svenska Dagbladet* i januari 1949 under rubriken "Att bo vid Stilla havet". Vattnet var "salt som sillake" och vid denna tid på året så kyligt att det kändes "som om man rullade sig naken på enris" när man kastade sig i.

Han berörde också de starka strömdrag som gjorde det omöjligt att simma. Någon av de första gångerna han gick i vattnet hade han begått misstaget att vända ryggen åt havet under några ögonblick. En väldig våg hade slagit omkull honom och kastat honom sju-åtta meter upp mot stranden:

Sedan fick jag, omtumlad, yr, på gränsen till medvetslöshet, följa med vågen ett gott stycke tillbaka igen, innan jag lyckades få fäste i botten och kunde krypande sätta mig i säkerhet. Jag slapp undan med en kontusion på ena knäet. Det var en ordentlig örfil, som jag fick av oceanen; med litet mindre tur kunde den ha inneburit slutet på livs-äventyret. Den gången satte sig Stilla havet i respekt hos mig för alla tider; jag vänder det aldrig mera ryggen under badning.

Denna dag drygt sextiotre år senare bryts vågorna kanske trettio meter ut innan vattnet skummande och med stor kraft fortsätter in över den flacka stranden. De är stora nog för att väcka respekt.

I mars 1949 reste Vilhelm Mobergs hustru och barn hem till Sverige. Författaren stannade kvar ensam i ett halvår för att skriva vidare på *Utvandrarna*, den första delen av det som skulle bli ett fyrabandsverk och som han hade påbörjat redan innan han reste till Amerika. Ungefär tre fjärdedelar av de fyra böckernas sammanlagt 2 093 sidor är enligt Moberg själv skrivna i tre kuststäder i Kalifornien – Carmel, Monterey och Laguna Beach.

I sina brev hem till familjen mellan mars och september 1949 berättade Moberg ganska utförligt om sitt liv och arbete i Carmel och Monterey. Breven andas ofta saknad, framför allt det första brevet till hustrun, som han skrev den 22 mars. Han berättar där hur han hittat den fyraårige sonen Björns gamla avlagda skor när han skulle slänga soporna i det nu tysta huset i Carmel. "Då var det nästan som om jag ville gråta ett slag, så saknade jag honom. Och du tror väl inte att jag kastade ut skorna? Ånej, de står på mitt lilla skrivbord häruppe nu, de är min maskot. Tala om det för honom!"

Man erinrar sig en passus i *Utvandrarna*. Kvällen innan de ska lämna Korpamoen i Småland hittar Kristina ett par trasiga, utslitna kängor i en säck som skulle med på resan. Det var den döda dottern Annas skor. Kristina hade kastat bort dem för att de var så slitna, men "Karl Oskar hade tagit vara på dem och lagt in dem i säcken, som skulle åtfölja dem till Amerika...".

Även i följande brev återkommer Moberg till skorna på skrivbordet och sin längtan efter Björn. "Saknaden känns nästan fysiskt i kroppen, det gör ont. Jag törs inte gå till de klippor och andra platser på stranden, där vi brukade leka tillsammans – det skulle bli för svårt..."

I ett brev till sin vän Edgar Swenson skriver Moberg att arbetet var hans tillgång och tröst i ensamheten. "Jag sitter i huset och tittar ut över Stilla Oceanen, medan jag beskriver jordbundna småländska bönders liv och klampande på däcket på ett skepp som seglar över Atlantiska Oceanen."

Men i breven till sin familj skriver han förstås också om mer vardagliga ting, som att han visserligen äter ett skrovmål på stan varje dag, och mycket frukt, men att han längtar intensivt efter Grisslehamns saltströmming, som han vill att hustrun ska skicka till honom. I gengäld ska han skicka kaffe, risgryn och annat som hon kan önska sig. Han förundras över att man kan köpa konserver med färdiga köttbullar, grisfötter och "små, goda, kokta nypotatisar".

Redan i april skriver Moberg att han bara har några dagars arbete kvar på första delen av romansviten och att han tänker skicka sitt manus till Sverige med Tor Bonnier. Tio dagar senare rapporterar han att förläggaren ringt och varit storbelåten med manuskriptet, att han har träffat "en riktigt kultiverad svensk", Gustaf Lannestock:

Han har bott hela tiden i en villa knappt hundra steg från vårt hus, nere vid stranden, rakt ner. Otur att vi inte förut lärt känna honom och hans fru! Hon är amerikanska, båda är trevliga, har huset fullt av böcker, har flygel, älskar musik o.s.v. Lite snobb är nog han, för han undrade en gång hur jag kunde tycka det var trevligt att umgås med en svensk som byggmästare Swanson. Min nye bekant tycks leva på pengar, han ligger i trädgården och latar sig hela dagarna. Hans villa alldeles vid stranden har ett förtjusande läge – med ett enda stort långt fönster mot hela havs-sidan. Ja – underligt – att en sådan svensk levde så nära oss hela vintern, utan att vi visste något om det!

Lannestock var folkhögskollärare i Sverige innan han utvandrade till Amerika på 1920-talet och gjorde sig en förmögenhet i byggbranschen. Han och Moberg träffades på stranden i Carmel, kanske inte så långt från den plats där dagens brudpar lovar varandra evig trohet. Vänskap uppstod. När

författaren någon dag senare läste ett avsnitt ur sitt utvandrarverk för vännen blev denne djupt tagen. Så småningom översatte Lannestock hela verket till engelska direkt från manus.

Moberg besökte regelbundet Lannestocks hem för cocktail och middag. Han uppskattade alldeles särskilt att Lucile Lannestock serverade honom dry martini ur en svensk kaffepanna av koppar. På väg hem från badet i havet brukade han gymnastisera på Lannestocks mjuka gräsmatta i stället för på den hårda sanden i vattenbrynet.

Redan efter ett halvårs vistelse i Kalifornien började Moberg fundera på att slå sig ner där för resten av sitt liv, sade han till Dagens Nyheters korrespondent Sven Åhman, som besökte honom i Carmel i slutet av april. Men förutsättningarna för en utflyttning förelåg ju inte just då, "i dessa dollarbristens tider", sade han.

Sven Åhman rapporterade också bland annat att Moberg hade "Kaliforniens varma sol i skinnet och generalstabsbladet över sin småländska födelsebygd ovanför byrån i sitt sov- och arbetsrum" och att han funderade på att köpa sig en liten packåsa för att transportera hem varor från stan till sin lilla hyrda villa i spansk stil.

Villan var den bästa arbetsplats han hade haft i hela sitt liv, skrev han till hustrun, men i mitten av juli var han tvungen att flytta till Monterey, en grannstad till Carmel. Det medförde visserligen en del fördelar – han uppfattade människorna som enklare, trevligare, vänligare och lättare att bli bekant med, och han skrev senare på hösten en artikel för tidningen *Fib – Folket i bild* – om staden. Nackdelen var att han hade tre kvarts promenad till havet och lika långt till postkontoret.

Den 30 juli 1949 sände Vilhelm Moberg det slutgiltiga manuset till *Utvandrarna* till sitt förlag. Han hoppades på lugn och vila efter att ha avslutat boken, men den sista tiden i Kalifornien innan han återvände till Sverige med båt i september blev "alltför svår, kanske den värsta på många år". Dels drabbades han av en så svår tandvärk att han var rädd att förlora alla tänderna i överkäken, och han kunde inte sova om nätterna. Dels oroade han sig för fortsättningen på utvandrarromanen och att han inte skulle klara av projektet. Det skulle krävas en längre tids miljöstudier i Minnesota innan han kunde skildra nybyggarnas första tid i det nya landet, och dessa studier lockade honom inte, han var inte så pigg på att än en gång "återvända till Amerika och det ensamma livet, och det är väl inte tänkbart att du vill följa mig hitut en gång till med Björn".

Men de allra sista dagarna i Kalifornien i september 1949 bor han åter i Carmel, han var glad över att åter kunna bada i havet – "jag har redan badat två gånger första dagen". Han anträdde resan hem i slutet av september med båt via Panamakanalen. När romanen *Utvandrarna* kom ut i Sverige i början av oktober befann han sig på havet. Ett genomgående tema i recen-

sionerna var att den dramatiska berättelsen om den svenska utvandringen till Amerika äntligen hade fått den diktare som bland andra historikern Ingvar Andersson länge efterlyst.

Ett knappt år senare återvände Vilhelm Moberg till USA och fortsatte sina efterforskningar i New York och Minnesota inför den andra delen av romansviten, *Invandrarna*. Varken vid detta eller sitt tidigare besök trivdes han egentligen med tillvaron i Minnesota. I ett av sina brev hem till familjen skrev han att han nog hellre skulle hänga sig än att bo i Minnesota resten av sitt liv.

Moberg inledde själva skrivarbetet med *Invandrarna* på allvar ytterligare ett år senare, på sommaren 1951 i Sverige men fick inte någon riktig arbetsro på grund av de "affärer" som han engagerade sig i. Han tyckte att han "var en dåre som kastade bort 3-4 månader på Kejne- och Haijby-affärerna" i stället för att skriva på sin roman, skrev han senare.

Men i början av februari 1952 återvände han till sitt älskade Kalifornien. Än en gång bosatte han sig i närheten av sin vän Lannestocks hem vid havet. Det gick allt bättre att skriva, här kunde han koncentrera sig bättre, här var livet enklare, vardagsproblemen inte lika påträngande. Redan i slutet av maj skrev han upp till sex sidor om dagen. I slutet av september skickade han de sista sidorna av *Invandrarna* till förlaget. Så här skrev han till sin hustru:

Fyra och ett halvt års arbete slut. Så lång tid är det om jag räknar med materialinsamlingen från våren 1948. Jag vet inte om jag är mest trött eller mest lycklig och befriad. Måste bekänna för dig, att jag många gånger i sommar fruktat att jag aldrig skulle få denna bok färdig – fruktat att krafterna skulle ta slut innan dess. Och en månad nu på slutet såg det mörkt ut. Men jag fick en uppräckning sista 14 dagarna, när jag började havsbada igen.

Havet alltså, Stilla havet, som Vilhelm Moberg ansåg sig ha så mycket att tacka för. En av de journalister som besökte honom i Carmel, Ruben Karlstedt, berättade i *Folket i Bild* hur Moberg varje morgon gick ned till stranden iförd en urblekt badrock för att sedan dra på sig en gul badmössa ned över öronen och njuta i fulla drag guppande i dyningarna.

Då, för sextio år sedan, var Vilhelm Moberg känd i Carmel, och inte bara för att han badade i havet då ingen annan gjorde det. Nu är det annorlunda. Få jag träffa i Carmel – där Clint Eastwood var borgmästare några år i slutet av 1980-talet och Doris Day fortfarande lever ett tillbakadraget liv – tycks känna till Vilhelm Moberg. Staden är fortfarande idyllisk men präglas nu mera av välbärgad turism, eleganta restauranger och chica affärer och gallerier än av bohemiskt författar- och konstnärsliv. De hus som Moberg

bodde och arbetade i är ombyggda till oigenkännlighet eller rivna och ersatta av modernare hus.

Nästa gång Moberg återvände till Kalifornien, i september 1954, två år efter det att han blivit klar med *Nybyggarna*, valde han att slå sig ned i den lilla staden Laguna Beach, som ligger vid havet söder om Los Angeles och med sina då 6 000 invånare var ungefär lika stor som Carmel. Han flyttade in i ett fullt möblerat hus som låg trettio steg från stranden. Badmöjligheterna är idealiska, noterar han i brev till hustrun, och alla slags affärer ligger i det närmaste grannskapet.

Jytte Bonnier berättar mera utförligt om Mobergs arbetsrum i en artikel i nyhetsmagasinet *Nutid* efter det besök som hon och hennes man, bokförläggaren Tor Bonnier, gjorde hos författaren i november:

Arbetsrummen ligger på vinden. Han klättrar upp på en stege, som han drar upp efter sig, stänger igen vindsluckan och skjuter för en tvärså. Där uppe har han bara sällskap av sina romanfigurer: Kristina och Karl Oskar och Ulrika i Västergöhl, byhoran som kallades Gladan och som kom att gifta sig med en präst i Amerika. Henne tycker han bäst om.

Någon har placerat tre stora divaner på vinden. De är fullbelagda med faktiskt bakgrundsmaterial till boken. Där är böcker, pamfletter och massor med anteckningar från biblioteken om svenskarnas insatser och upplevelser under de första åren i Amerika. Där är en gammal svensk kokbok, tillämpad efter amerikanska förhållanden, ett häfte med upplysningar om hur tjänstefolk hade det i USA på 1800-talet, en pamflett om indianupproret i Minnestora 1862, en bok om guldrushen och viktigast av allt mormors gamla bibel.

På ett litet träbord står hans skrivmaskin. Han har två stycken. Den andra står nere i vardagsrummet eller på ett trädgårdsbord utanför huset. Den är reserverad för brev hem till vännerna och familjen, som han står i flitig, daglig kontakt med. Han har energiska rapportörer, som meddelar honom om allt som händer hemma, han läser *Dagens Nyheter* och *Handelstidningen* med minutiös noggrannhet, och skulle inte ha någon svårighet att när som helst kasta sig in i den aktuella svenska debatten.

Moberg var ivrig att få börja arbeta igen när han kom till Laguna Beach. "Den nya boken har börjat röra på sig i huvudet". Han känner sig psykiskt utvilad och "nyfiken på att få veta vad som hänt mina invandrare under de två år som jag lämnat dem åt sig själva".

Hans adress i Laguna Beach är intressant: 150 Cleo Street. Det är den adress där han långt senare placerar det Eden hotel där berättaren i *Din stund på jorden* (1963) bor. Något hotell finns inte på adressen idag, lika

litet som när Moberg bodde här. Det fyrarumshus han bodde i är rivet och ersatt med ett nytt och större – men med samma bländande utsikt över havet.

I breven hem till familjen skriver Vilhelm Moberg ofta om det härliga klimatet, alla soldagar, den torra värmen och baden som piggar upp och botar hans trötthet. Men han har svårt att hitta en badmössa som skyddar öronen mot vågorna och framför "en vild idé": kunde hustrun kanske skicka honom en badmössa från Sverige, med luftpost.

I en intervju med Arne Thorén, en av de journalister som kommer på besök, beskriver Moberg Stilla havet som "min allra bästa vän ... som har skrivit både *Utvandrarna* och *Invandrarna*" och nu är "på god väg att fullborda tredje delen av smålandsemigranterna". I ett brev till hustrun skriver han dock att denna del är mycket svårare att skriva än de två föregående. "Nu måste det bli en kulmen, komma fram till något."

Stranden nedanför Mobergs hus är inte riktigt lika gracil och inbjudande som den i Carmel. Sandstensklippor reser sig här och där ur sanden. De är visserligen runda och inte så höga, men de ser ändå lite farliga ut. På en skylt vid den branta trappan ned till stranden varnas för att det kan vara mycket farligt att bada i havet och att vågorna kan vålla svåra skador. Kraftiga män med bar överkropp och spänstiga kvinnor med vajande hästsvansar joggar beslutsamt. Här vandrar surfare förbi med sina brädor, och där går en kvinna i mogen ålder med stor hatt och med mobiltelefonen tätt tryckt till örat.

Av Jytte Bonniers rapport att döma blev Moberg snabbt en känd figur i den lilla staden, där han enligt henne kallades "The Viking":

Och den 56-årige författaren gör skäl för namnet. Han är lång, kraftig och ljus med blå ögon som skummjölk. De stillsamma pensionärerna i Laguna Beach känner alla igen den reslige svensken. De lyssnar med skräckblandad förtjusning till hans glada skandinaviska hälsningsrop, när han på långt håll upptäcker stadens original – som är dansk och broder till borgmästaren i Århus. De ryser när de ser honom vältra sig i brottning med Stilla havets bränningar.

I sina brev till familjen rapporterar Moberg stolt att han blivit allt bättre på matlagning och att han börjat bowla två kvällar i veckan för en dollar per gång, för motionens skull. "Bowlingen ska härnäst bli min hobby. Du har alltid sagt, att jag skulle ha en hobby, och du har haft rätt", skriver han till sin hustru. Han gör också långa vandringar i bergen öster om Laguna Beach.

Två omständigheter fördystrar trots allt Mobergs tillvaro, dels att han tvingas vara borta från sin familj så länge för att kunna koncentrera sig på sitt skrivande, dels att kulturlivet i Laguna Beach är begränsat. Det finns

bara två biografier och en teater som ger en teaterföreställning i månaden. "Amerika är tråkigare andligen sett än någonsin". Men han har gått med i ett operasällskap som då och då hyr en buss och far in till Los Angeles för att gå på opera.

Han tycker egentligen inte om Los Angeles men tar sig in till staden vid ännu ett tillfälle, i november 1954, för att delta i en smokingtillställning för att fira invigningen av SAS:s nya linje Los Angeles-Stockholm. "Jag hade munspelet med mig förstås", skriver han, och tillägger att han träffade både statsminister Tage Erlander, som enligt Moberg såg sur ut då de skakade hand, och radiomannen Sven Jerring, som såg gammal och trött ut.

I ett brev till sin vän Edgar Swenson förnekar Moberg dock att han skulle ha spelat munspel för just Tage Erlander, vilket rapporterats i svenska tidningar. "Nej, käre vän, det gjorde jag inte – jag väljer mitt sällskap med största urskiljning, som Du vet!".

Moberg stannade i Laguna Beach i lite över ett halvår. När han anlände hade han avancerade planer på att köpa ett hus i området, dels för att använda som bostad under framtida vistelser i USA, dels som en investering. I februari 1955 hittade hans mäklare ett hus i South Laguna omkring fem kilometer söder om Laguna Beach, ett hus med "ett förtjusande, lite avsides läge", rapporterade Moberg till sin hustru. Fyra minuter från stranden, "ett drömhus, helt enkelt", i spansk klosterstil, tre sovrum, trädgård med acaciaträd, andra träd och blommor.

Men Moberg avstod till slut från att köpa detta hus, mest för att priset blev för högt. "Gustaf [Lannestock] sa att han bygger ett lika vackert hus för mig i Carmel. Så nu har jag uppskjutit husaffären tills jag kommer hit nästa gång."

Slutet på vistelsen i Laguna Beach blev inte lika lyckligt som inledningen, och detta av flera skäl än den uteblivna husaffären. Under sin sista vecka i staden drabbades Moberg av en varbildning i en tand. Han fick ingenting skrivet på sin bok. Därutöver var han arg för att Jytte Bonnier hade utnyttjat "den förtroliga samvaron" i Laguna Beach för att skriva artikeln i *Nutid*, som han hade fått sig tillsänd.

Han ignorerar ett brev från Jytte Bonnier i vilket hon ber om ursäkt och skriver i stället ett argt brev till Tor Bonnier. Moberg tycker att artikeln huvudsakligen består av "ett slags välmenta larv" men att den också på några ställen rörande hans privat- och familjeliv "överskrider den gräns där anständiga tidningar brukar hejda sig och veta hut", däribland en uppgift om det planerade husköpet.

Det var nog inte så mycket innehållet i Jytte Bonniers artikel, som för övrigt publicerades utan att hon direkt angavs som dess författare, som förargade Moberg som just det faktum att han kände sig lurad och förd bakom ljuset. Tor Bonnier var inte bara Mobergs förläggare utan också en

mycket god vän. Och det var han som redan 1939 uppmanade Moberg att göra allvar av sin plan att skriva en roman om utvandringen till Amerika, en plan som sedan fördröjdes av andra världskriget.

Parallellt med husletandet i södra Kalifornien övervägde Vilhelm Moberg också att köpa ett hus i Italien. Det var också där, i Villa di Pini, han fortsatte arbetet med den tredje delen av utvandrarromanen i maj och juni 1955. Därefter arbetade han med *Nybyggarna* på sommarstället på Vaddö, i Stockholm och i Frankrike innan han äntligen blev färdig med den i september 1956.

Manuskriptet till den avslutande delen av utvandrareposet, *Sista brevet till Sverige*, tillkom enligt Vilhelm Moberg själv i åtta länder i Europa och kom ut på hösten 1959. I ett brev till Gustaf Lannestock i april 1958 beklagar han sig dock: "Det här landet är för jävligt. Jag ångrar bittert att jag någonsin återvände hit efter sista amerikavistelsen, då jag trivdes så bra i Laguna Beach. Av alla de dumheter jag begått i mitt liv ångrar jag den mest!"

Men han återvände en sista gång till Kalifornien sommaren 1960, huvudsakligen för att gå igenom och stryka i Lannestocks översättning av romansviten till engelska. Han beklagade sig senare för att han hade råkat in "i ett skede av djup trötthet" efter det att han fullbordat den sista delen av romanen, och han kände det som om han aldrig skulle kunna skriva något mer och att livet var meningslöst.

Men i ett brev till sin hustru från Carmel noterar han att han blir igenkänd i coffee shops och att "nästan varje människa i Carmel och Monterey tycks ha läst böckerna". Till en vän, journalisten och författaren Sven Barthel, skriver han:

Som Du kanske vet så är jag tillbaka nu i mitt dreamland California. Det är här jag trivs bättre än någon annanstans i världen. Jag har arbetat dåligt det sista året, och jag tänkte att Stilla Oceanen skulle ge mig nya injektioner av kraft. Utan hjälp av the Pacific Ocean hade jag ju aldrig kunnat skriva min Utvandrarroman. - - - Här springer jag barfota och barhuvad (utan doktorshatt!) på Stilla Havets strand och ibland känns livet ganska härligt.

Detta var Vilhelm Mobergs sista besök i Kalifornien, men han återvände till detta sitt drömland ännu en gång i romanform, i *Din stund på jorden*. I ett brev till Gustaf Lannestock i maj 1963 berättar Moberg att han förstas använder sina minnen från de tre år han bodde i Kalifornien och att han i huvudsak lånat miljön från Laguna Beach men att han också "tar ett och annat" från Carmel. Han ber Lannestock om namnen på vissa träd, buskar och blommor. "Och vad heter på engelska eller svenska den där tångväxten,

som ringlade sig som långa ormar på Carmel Beach? Jag minns, att min pojke alltid snodde de där ormarna kring kroppen på sig."

Vilhelm Moberg upplevde några av sitt eget livs bästa stunder i Kalifornien. Fascinerande nog var det där – "medan dånet från havet stiger och sjunker med vågornas rörelser, som andetag ur djupet av världens lunga" – han kunde berätta om småländska bönder och torpare som vågade lämna stenriket och bege sig över ett annat hav för att söka ett annat om än osäkert liv.

Vilhelm Moberg-Sällskapetets småskrifter

1. Birgitta Råd: *Som om pappa levde* (2005)
2. Marianne Forssell: *Rätt eller röta? Vilhelm Moberg och rättsaffärerna* (2006)
3. Ulf Beijbom; *Vilhelm Moberg, Karlshamn och utvandrarerna* (2007)
4. Ingrid Nettervik red.: *Vilhelm Moberg i fejd med hembygden – en spännande brevväxling*
5. Camilla Stomberg red.: *Vilhelm Moberg ”i stor tacksamhet till KB”* (2009)
6. Ingrid Nettervik red.: *Axplock från Dagar med Moberg. Fyra föreläsningar* (2010)
7. Ingrid Nettervik red.: *Ny Dag med Moberg. Tre föreläsningar* (2010)
8. Camilla Stomberg red.: *Vilhelm Moberg på KB. Två utställningar* (2011)
9. Ingrid Nettervik red.: *Dramatikern Vilhelm Moberg. Tre föreläsningar* (2013)
10. Ingrid Nettervik red.: *En Dag med Moberg. Moberg och religionen. Spåren i Kalifornien. Fyra texter* (2014)

Vilhelm Moberg-Sällskapets småskrifter

1. Birgitta Råd: *Som om pappa levde* (2005)
2. Marianne Forssell: *Rätt eller röta? Vilhelm Moberg och rättsaffärerna* (2006)
3. Ulf Beijbom; *Vilhelm Moberg, Karlshamn och utvandrarerna* (2007)
4. Ingrid Nettekvik red.: *Vilhelm Moberg i fejd med hembygden – en spännande brevväxling*
5. Camilla Stomberg red.: *Vilhelm Moberg ”i stor tacksamhet till KB”* (2009)
6. Ingrid Nettekvik red.: *Axplock från Dagar med Moberg. Fyra föreläsningar* (2010)
7. Ingrid Nettekvik red.: *Ny Dag med Moberg. Tre föreläsningar* (2010)
8. Camilla Stomberg red.: *Vilhelm Moberg på KB. Två utställningar* (2011)
9. Ingrid Nettekvik red.: *Dramatikern Vilhelm Moberg. Tre föreläsningar* (2013)
10. Ingrid Nettekvik red.: *En Dag med Moberg. Moberg och religionen. Spåren i Kalifornien. Fyra texter* (2014)

Småskrift nr 10 innehåller fyra texter. Tre av dem är hämtade från seminariet En dag med Moberg 2012. Det hölls i Algutsboda och hade temat "Vilhelm Moberg och religionen". Ett intressant ämne med tanke på att Moberg framställde sig själv som ateist. Ändå kunde han övertygande skildra varmt religiösa kvinnor som Ida, Hilda Toring och Kristina. Hur blev det möjligt? Den frågan tangerar två av de återgivna föreläsningarna.

Gunnar Hyltén-Cavallius föreläste under titeln "Inte nöjd med sin otro" om Mobergs relation till kristen tro och kommer fram till att Moberg snarare är agnostiker än ateist. Ingrid Nettervik talade om "Kristussymboliken i *Din stund på jorden*". Hon visar att tre stråk drar genom romanen, flyter samman och formar en tydlig Kristussymbolik. Det måste åtminstone finnas en djup andlighet hos en författare som skriver en sådan roman, menar hon.

Erland Torstensson, vars text inleder småskriften, har skrivit en bok om åkianismen. Han föreläste om denna tidiga religiösa sekt och personerna bakom den samt anknöt till romanen *Utvandrarna*.

Kurt Mälarstedts artikel "Vilhelm Moberg och Kalifornien" utgör den fjärde och avslutande texten. Den är en utvidgad version av den tidningsartikel vari han redogör för sina intryck av ett besök i Kalifornien, där han spårar Vilhelm Moberg i Carmel och Laguna Beach.